

Prezident Azərbaycan xalqını təbrik etdi

Prezident İlham Əliyev Novruz bayramı münasibətilə Azərbaycan xalqını təbrik edib. Təbrikdə deyilir.

Hörmətli həmvətənlər!
Sizi əziz Novruz bayramı münasibətilə ürəkdən təbrik edir, hər birinizə bahar əhvali-ruhiyyəsi, cansağlığı və gələcək işlərinizdə uğurlar arzulayıram.

Azərbaycan torpağında çox qədim kökləri olan, uzaq keçmişlərdən xalqımızın mənəvi həyatının ən dərin qatlarına nüfuz edən və zamanın sınaqlarından günümüzdəkə uğurla çıxan Novruz bayramı ənənəvi dəyərlər sistemimizin təşəkkülündə müstəsna əhəmiyyətə malikdir. Əcdadlarımızın müqəddəs yadigarı kimi bu bayram təbiətin ilahi nizamına ehtiramın aydın ifadəsidir. Zəngin mənəviyyatımız və düşüncə dünyamız, yüksək əxlaqi keyfiyyətlərimiz və həyata nişanlı baxışımız Novruz mərasimlərimizdə bütün rəngarəngliyi ilə dolğun təəcəssümünü tapmışdır. İctimai-siyasi və ədəbi-mədəni fikir tariximizin görkəmli şəxsiyyətləri milli varlığımızın ayrılmaz parçası saydıqları bu bayrama həmişə xüsusi münasibət bəsləmişlər.

Yaz bayramı tükənməz yeniləşdirici gücü sayəsində ən çətin vaxtlarımızda belə gələcəyə inamımızı zəifləməyə qoymamışdır. O, Azərbaycan xalqının özünüdərk məfkurəsini qorumaqla ötən əsrin sonlarına doğru milli dövlətçilik idealımıza yenidən qovuşmağımızda mühüm rol oynamışdır. Novruzun rəsmi bayram statusu alması və artıq iyirmi beşinci baharını yaşayan Odlar diyarında ümumxalq bayramı səviyyəsində geniş qeyd olunması müstəqilliyimizin nailiyyətlərindəndir. Sivilizasiyaların qovuşduğu multikultural mühitli ölkəmizin müxtəlif mədəniyyətlərə mənsub insanların daim ünsiyyətə çağıraraq xoş münasibətlər bərqərar etmiş və dostluq, qardaşlıq əlaqələrini daha da gücləndirmiş Novruz bayramında tolerantlığın həqiqi təntənəsi vardır.

Bahar bayramının ali bəşəri duyğuların daşıyıcısı olaraq YUNESKO tərəfindən ümumdünya qeyri-maddi mədəni irsinin inciləri sırasına daxil edilməsi hər bir azərbaycanlının qəlbini iftixar hissi ilə doldurur. Mən azərbaycanlılıq məfkurəsi işığında sıx birləşməklə bayramı ölkəmizin hüduklarından kənarda bizimlə bərabər qarşılayan soydaşlarımıza da firavanlıq, əmin-amanlıq və ruh yüksəkliyi arzu edirəm.

Həmrəyliyimizin rəmzi olan bu bayram qoy hər evə xoş ovqat gətirsin, hər ocağa bol sevinc, ruzi-bərəkət bəxş eləsin.

Novruz bayramınız mübarək olsun!

İlham Əliyev
Azərbaycan Respublikasının
Prezidenti
Bakı şəhəri, 16 mart 2016-cı il.

Təsisçi: Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında Tərcümə Mərkəzi

Baş redaktor:

Yaşar Əliyev

İcraçı direktor:

Bəhlul Seyfəddinoglu

Redaksiya heyəti:

Nəriman Əbdülrəhmanlı, Feyziyyə, Nəringül Əliyeva, Rəbiqə Nazimqızı
Qəzet 2014-cü ilin 24 oktyabrından çıxır. "Azərbaycan" nəşriyyatında çap olunub.

Tiraj: 1250.

Sifariş: 827

Ünvan: Bakı, Topçubaşov küçəsi 74.

Telefon: 595 16 05.

E-mail: aydinyol.az@gmail.com

Qəzet Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyində qeydiyyatdan keçib.

Şəhadətnamə nömrəsi: 3899

Prezident İlham Əliyev Türkiyə Respublikasına işgüzar səfər edib.

Azərbaycanın və Türkiyənin dövlət bayraqlarının dalğalandığı Ankaranın "Esenboğa" hava limanında İlham Əliyevi qarşılayan ölkənin yüksək vəzifəli dövlət və hökumət nümayəndələri qarşılayıblar.

Türkiyə Respublikası Prezidentinin Sarayında Prezident İlham Əliyevin rəsmi qarşılanma mərasimi olub.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev süvari dəstəsinin müşayiəti ilə Türkiyə Prezidentinin Sarayına gəlib.

Sarayın qarşısındakı meydanda Prezident İlham Əliyevin şərəfinə fəxri qarovul dəstəsi düzülüb.

Türkiyə Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğan Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevi qarşılayıb.

Prezident İlham Əliyevin şərəfinə toplardan atılan yaylım atəşinin müşayiəti ilə Azərbaycanın və Türkiyənin dövlət himnləri səslənib.

Fəxri qarovul dəstəsinin rəisi Azərbaycan Prezidentinə raport verdikdən sonra, dövlət başçılarını fəxri qarovul dəstəsinin qarşısından keçiblər.

Türkiyənin rəsmi şəxsləri Prezident İlham Əliyevə, Azərbaycan nümayəndə heyətinin üzvləri Prezident Rəcəb Tayyib Ərdoğanla təqdim edilib.

Rəsmi qarşılanma mərasimi başa çatdıqdan sonra Prezident İlham Əliyevin və Türkiyə Respublikasının Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğanın təkbətək görüşü olub.

Görüşdə Azərbaycan ilə Türkiyə arasında dostluq və qardaşlıq münasibətlərinin bütün sahələrdə uğurlu inkişafından məmnunluq ifadə edilib. Azərbaycan-Türkiyə Yüksək Səviyyəli Strateji Əməkdaşlıq Şurasının beşinci iclasının əlaqələrimizin daha da dərinləşməsi işinə xidmət etdiyi vurğulanıb.

Söhbət zamanı qarşılıqlı maraq doğuran məsələlərə dair fikir mübadiləsi aparılıb.

Daha sonra Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin və Türkiyə Respublikasının Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğanın iştirakı ilə Azərbaycan-Türkiyə Yüksək Səviyyəli Strateji Əməkdaşlıq Şurasının beşinci iclası keçirilib.

Mehriban Əliyeva Almaniyaya səfiri xanım Haydrun Tempel ilə görüşüb

Azərbaycanın birinci xanımı, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti Mehriban Əliyeva Almaniyanın ölkəmizdəki səfiri xanım Haydrun Tempel ilə görüşüb.

Azərbaycan ilə Almaniya arasında mövcud əlaqələrin bütün sahələrdə yüksək səviyyədə olduğunu deyən Mehriban Əliyeva münasibətlərimizin inkişafında Haydrun Tempelin xidmətlərini xüsusi qeyd edib. "Siz səfir olaraq ölkəmiz haqqında dolğun məlumatlar çatdırırsınız", - deyən Mehriban Əliyeva bildirib ki, bu, ölkəmiz və xalqlarımız arasında dostluq əlaqələrinin inkişafına önəmli töhfədir.

İlham Əliyev Türkiyəyə işgüzar səfər edib

Yüksək Səviyyəli Strateji Əməkdaşlıq Şurasının beşinci iclası başa çatdıqdan sonra prezidentlər İlham Əliyevin və Rəcəb Tayyib Ərdoğanın iştirakı ilə Azərbaycan-Türkiyə sənədlərinin imzalanması mərasimi olub.

"Azərbaycan Respublikası ilə Türkiyə Respublikası arasında Yüksək Səviyyəli Strateji Əməkdaşlıq Şurasının beşinci iclasının Protokolu"nu Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev və Türkiyə Respublikasının Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğan imzalayıblar.

"Azərbaycan Respublikası Hökuməti ilə Türkiyə Respublikası Hökuməti arasında hərbi-mülki heyətin sosial və mədəni məqsədlə mübadiləsinə dair Protokol"u Azərbaycanın Türkiyədəki səfiri Faiq Bağirov və Türkiyə Silahlı Qüvvələri Baş Qərargahının şəxsi heyət üzvü rəisi, korpus generalı İlhan Talu imzalayıblar.

"Azərbaycan Respublikası Hökuməti ilə Türkiyə Respublikası Hökuməti arasında diplomatik nümayəndəlik və konsulluqların əməkdaşlarının ailə üzvlərinin haqqı ödənilən əmək fəaliyyəti ilə məşğul olmaları haqqında Saziş"i Azərbaycanın xarici işlər naziri Elmar Məmmədov və Türkiyənin xarici işlər naziri Mövlud Çavuşoğlu imzalayıblar.

"Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi ilə Türkiyə Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi arasında məhkəmə ekspertizası sahəsində əməkdaşlıq haqqında Saziş"i Azərbaycan Respublikası Baş nazirinin müavini Abid Şərifov və Türkiyənin daxili işlər naziri Efkən Ala imzalayıblar.

"Azərbaycan Respublikası Hökuməti ilə Türkiyə Respublikası Hökuməti arasında sürücülük vəsiqələrinin qarşılıqlı tanınması və dəyişdirilməsi haqqında Saziş"i Azərbaycan Respublikası Baş nazirinin müavini Abid Şərifov və Türkiyənin daxili işlər naziri Efkən Ala imzalayıblar.

"Azərbaycan Respublikası Hökuməti ilə Türkiyə Respublikası Hökuməti arasında texniki əməkdaşlıq haqqında Protokol"u Azərbaycan Respublikası Baş nazirinin müavini Abid Şərifov və Türkiyə Respublikası Baş nazirinin müavini Yalçın Akdoğan imzalayıblar.

Sənədlərin imzalanması mərasimindən sonra Prezident İlham Əliyev və Prezident Rəcəb Tayyib Ərdoğan mətbuata bəyanatlarla çıxış ediblər.

Daha sonra Türkiyə Respublikasının Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğanın adından Prezident İlham Əliyevin şərəfinə ziyafət verilib.

Azərbaycan Prezidentinin Türkiyə Respublikasına işgüzar səfəri başa çatıb. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevi Türkiyə Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğan yola salıb.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev və Türkiyə Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğan təyyarədə çay süfrəsi arxasında söhbət ediblər.

yev Fondunun Almaniyada bir sıra layihələr həyata keçirdiyini xatırladan Mehriban Əliyeva bu layihələrin böyük maraqla qarşılandığını, humanitar sahədə əməkdaşlıq imkanlarının geniş olduğunu diqqətə çatdırıb.

Azərbaycanın birinci xanımı ilə görüşdən şərəf duyduğunu deyən səfir Haydrun Tempel ölkəmiz arasında münasibətlərə verilən yüksək dəyəre görə Mehriban Əliyevaya dərin təşəkkürünü bildirib. Səfir Azərbaycan ilə Almaniya arasında gözəl münasibətlərin qurulduğunu qeyd edib, Mehriban Əliyevanın rəhbəri olduğu Heydər Əliyev Fondunun fəaliyyətinin ölkəmizin hüduklarından kənarda da yaxşı tanındığını vurğulayıb.

Görüşdə təhsil və mədəniyyət sahələri ilə bağlı layihələr müzakirə edilib.

Azərbaycanın Avropanın aparıcı ölkələrindən biri olan Almaniya ilə əlaqələrin inkişafında maraqlı olduğu vurğulanıb. Bildirilib ki, ölkəmiz arasında əməkdaşlıq qarşılıqlı maraq əsasında qurulub.

Ölkələrimizin humanitar sahədə də münasibətlərinin inkişafı üçün yaxşı potensialın mövcudluğu qeyd edilib, Heydər Əliyev Fondunun bu sahədə daha çox iş görməyə hazır olduğu vurğulanıb. Heydər Əli-

Bu günlərdə ARNK yanında Tərcümə Mərkəzinin Elmi-Bədii Şurası növbəti iclasını keçirib. İclasda nəşrə hazırlanan "Azərbaycan ədəbiyyatı antologiyası"nın mündəricatı və "İşlək orfoqrafiya lüğəti" üzərində aparılan işlər müzakirə edildi.

Mərkəzin direktoru Afaq Məsud iclası açaraq dedi:

"Bilirsiniz ki, Mərkəz Azərbaycan ədəbiyyatının dünyada tanınması məqsədi ilə "Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı" antologiyasının müxtəlif dillərdə və formatlarda nəşrini və təbliğini həyata keçirir. Antologiyanın rus dilində Moskvada nəşri artıq baş tutdu, Moskva Yazıçılar Birliyinin iştirakı ilə geniş təqdimat mərasimi keçirildi və kitablar ölkənin aparıcı kitabxanalarına və təhsil ocaqlarına yerləşdirildi. Hazırda kitab ərəb dilində Misirdə, türk dilində Ankarada, Belarus dilində Minskə nəşrə hazırlanır, ingilis, alman, fransız və ispan dillərinə tərcümə edilir və həmin ölkələrdə nəşrinə dair danışıqlar aparılır. Nəzərinizə təqdim olunan bu siyahı antologiyanın Azərbaycan versiyasının mündəricatıdır və göründüyü kimi, xarici ölkələr üçün nəzərdə tutulan formatdan daha geniş və əhatəlidir. Məsələn burasındadır ki, milli ədəbiyyatımızı dünyaya tanıtdırmaq məqsədi ilə müxtəlif dillərə tərcüməsinə başlayarkən, belə məlum oldu ki, bu işi həyata keçirmək üçün istifadə olunacaq, bəhrələnmək mənbənin özü, yəni hər bir ölkənin ədəbiyyatının vizit vərəqəsi olan belə bir nəşr Azərbaycanda da yoxdur və nə qədər qərribə də olsa, heç olmayıb da. Odur ki, bu nəşrin Azərbaycan dilində də hazırlanmasını vacibliyi gündəmə gəldi".

Tərcümə Mərkəzinin Elmi-Bədii Şurasının növbəti iclası olub

Sonra söz Şura üzvlərinə verildi. Akademik Nizami Cəfərov, filoloji elmlər doktoru, professor Cəlil Nağıyev, filoloji elmlər doktoru, professor Vilayət Hacıyev, filoloji elmlər doktoru, professor Paşa Kərimli, şair Ramiz Rövşən kitabada xil edilməsi qərara alınan ədəblərin və əsərlərin seçimi ilə bağlı öz fikirlərini söylədilər, təklif və tövsiyələrini bildirdilər. Sonda antologiyanın, qədim dövrlərdən başlayaraq, müasir ədəbiyyatı əhatə edəcək, daha geniş formata - 3 cildə tərtib edilməsi, burada tanınmış Cənubi Azərbaycan şair və yazıçılarının, həmçinin rusdillə yazıçı və şairlərdə yer verilməsi qərara alındı.

Daha sonra ARNK yanında Tərcümə Mərkəzinin nəşrə hazırladığı "İşlək orfoqrafiya lüğəti" və hazırda istifadədə olan "Azərbaycan

dilinin orfoqrafiya lüğəti" ndə çıxarılan sözlərin təsnifatı müzakirə olundu.

Akademik Nizami Cəfərov: "Mən artıq dəfələrlə demişəm, televiziyalarda da bildirmişəm, bu görülən iş çox mühüm işdir və mütləq şəkildə həyata keçirilməliydi. Prinsiplər də dəqiq müəyyənləşdirilib. Yəni burada həm bir dilçilik, həm intellekt göstərici var, "Orfoqrafiya lüğəti" nədir - bu məsələ var. Bu, müzakirə olunmalı və müəyyənləşdirilməlidir. Həm də burada, heç də az əhəmiyyət kəsb etməyən vətənpərvərlik məsələsi, bir ictimai şüur faktoru var. Yəni, sənin orfoqrafiya lüğətin "ab" sözüylə başlaya bilməz. Ardınca "aba", "abadan" gələ bilməz. Başlaya bilər, əgər o "ab" sözü sənin dilində varsa.

İkincisi, burada baxırsan ki, lüğət "Orfoqrafiya lüğəti" prinsiplərinə uyğun tərtib olunmayıb. Bununla bağlı keçən dəfə Dilçilik İnstitutunda da müzakirə aparıldı, mən də öz fikrimi bildirdim. Bizdə belə bir şey var, nəyisə müzakirə edəndə, biz mətəbi qoyuruq bir kənara, başlayırıq ki, mən ömrümü bu işi tədqiq etməyə həsr eləmişəm. Yaxşı eləmişəm, çox sağ ol, amma hər bir işin öz qanunauyğunluqları, öz prinsipləri var.

Bizdə orfoqrafiya qaydaları əllinci illərdən müzakirə olunmağa başlandı. 1958-ci ildə ilk "Orfoqrafiya lüğəti" miz çıxdı. Bu lüğət öz dövrü üçün müasir bir kitab idi. Nazirlər Kabinetinin təsdiq etdiyi qaydalar əsasında tərtib edilmiş o lüğətdə 40 min söz var idi. Sonra 60 min, daha sonra 80 min sözdən ibarət lüğətlər tərtib edildi. Sonra bu sözlərin sayı gəlib çıxdı 100 mindən çox sözə. Mən inanmıram ki, o sözlərin hamısı dilin özünün yaratdığı yeni sözlərdir. Burada prinsip nə oldu: bir az qondarma sözlər artırdılar, bir az dialekt sözlər, bir az hallanma artırıldı. Hallanma, ümumiyyətlə, orfoqrafiya lüğəti deyilən bir kitabda olmamalıdır. Dünyanın hansı lüğətini açırsınız-açın, orda belə şey yoxdu. "Abad", "abadlaşmaq", "abadanlaşmaq", "abadanlaşdırmaq" və sair və ilaxır. Əgər bütün sözləri hallandırsaq, onda 100 000 yox, bir milyon söz əmələ gələcək. Sizinlə tam razıyam. Lüğətdən çıxarılması vacib bilinən sözlərin hamısı ordan çıxarılmalıdır.

Digər vacib məqam - orfoqrafiya qaydalarımıza diqqətlə yanaşılmasıdır. Məsələn, 1958-ci ildə çıxan lüğətimiz mükəmməl lüğətdir, fikir versəniz, bəzi qaydaları sonralar xeyli ixtisar ediblər. Düzdü, bəziləri, həqiqətən, ixtisar edilməliydi, amma onların arasında gərəklilə qaydalar da var. O lüğətin 4-5 il müzakirəsi getdi, bütün mütəxəssislər o lüğətin ətrafında cəm olunmuşdu, sonra Nazirlər Kabineti səviyyəsində də müzakirəsi keçirildi, orda da hər bir sözə Mirzə İbrahimov kimi nəhəng nəzarət edirdi. Sonrakı dövrlərdə isə lüğət tərtibatı tam məsuliyyətsiz bir prosesə çevrildi. Əsas prinsip sözlərin sayının artırılması oldu. İndi ortaya kitab qoymaq lazımdır. Mərkəz o səlahiyyətin sahibidir ki, bu işi müstəqil şəkildə həyata keçirsin. Və təklifim budur ki, indiyə qədər hazırladığınız yeni lüğətin yeni orfoqrafiya qaydaları tərtib edilsin: hansı sözlər, söz kökləri daxil olunur, söz yaradıcılığı daxil olunur. Sözlüm budur ki, lüğətdən çıxarılan sözlər və onların çıxarma prinsipləri çox düzdür. Sadəcə, indiyə qədər qalmalı olması prinsipini müəyyənləşdirməliyik".

Sonra professor Cəlil Nağıyev, professor Vilayət Hacıyev, Paşa Kərimli, şair Ramiz Rövşən hazırlıq prosesində olan yeni orfoqrafiya lüğəti ilə bağlı mülahizə və təkliflərini bildirdilər, ədəbi Azərbaycan dilinin düzgün yazılış qaydasını müəyyən edən bu lüğətə uyşmayan və bu səbəbdən, bu kitabda yer alması mümkün olmayan minlərlə sözlərlə bağlı fikirlərini bölüşdülər. Sonda "İşlək orfoqrafiya lüğəti"nin istifadə qaydalarını müəyyən edəcək ön sözlün hazırlanması və bu işə, dil və lüğət sahəsində təcrübəsi olan mütəxəssislərin cəlb edilməsi qərara alındı.

Paytaxtda Novruz şənliyinə hazırlıqlar yekunlaşıb

Paytaxtda martın 19-da keçiriləcək Novruz şənliyinin yekun məşqlərinə baxış keçirilib. Builki bayram tədbiri yenilikləri ilə yadda qalacaq.

AzərTAc xəbər verir ki, qədim İcərişəhərdən başlanacaq bayram münasibətilə hər tərəfdə Novruz ab-havası hiss olunur. Paytaxtda fəaliyyət göstərən bütün musiqi kollektivlərini burada görmək mümkündür. Hamı martın 19-da keçiriləcək bayram şənliklərinə böyük coşqu ilə hazırlaşır. Baharın gəlişi ilə qədim şəhər milli atributlarla bəzədilib. Qız qalasının qarşısındakı meydandan start götürəcək tədbirlər Dənizkənarı Milli Parkda davam edəcək.

Bundan başqa bulvar ərazisində paytaxt sakinləri və şəhərimizin qonaqları nağıl qəhrəmanları ilə tanış olacaqlar. Kosa və Keçəl qonaqlara Novruzun əsrlərdən keçib bu günümüzdə gələn adətlərindən danışacaq. Muğam və saz ifaçıları da musiqi nömrələrini təqdim edəcəklər. Pəhləvanlar, kəndirbazlar da öz məharətlərini göstərəcəklər. İdmançılar üçün də bulvarda böyük bir pavilyon hazırlanıb.

Bayram şənliyində saat qülləsi ətrafında isə paytaxtdakı teatr kollektivlərini görmək mümkün olacaq. Multikulturalizm ili ilə əlaqədar rəqqaslar Azərbaycan ərazisində yaşayan xalqların milli geyim nümunələrində çıxış edəcəklər. Bayram şənliyinin maraqlı çıxışları sırasında Qaval daşı ilə ifa da nəzərdə tutulub.

Qeyd edək ki, ötən il Novruz ilk Avropa Oyunlarına təsadüf etdiyindən ərazidə ona uyğun stendlər qurulmuşdu. Bu il isə onları "Formula-1" üzrə Avropa Qran-prisinə həsr olunan nümunələr əvəz edir.

Bulvarda, 3 gün müddətində böyük bir pavilyonda "Şərq bazarı" fəaliyyət göstərəcək. Bir sözlə bu il də paytaxt sakinləri və şəhərimizin qonaqları uzun müddət yaddaşlarda qalacaq Novruz tədbirinə şahidlik edəcəklər.

Mədəniyyət və turizm nazirinin müavini Ədalət Vəliyev Qız qalasının qarşısındakı meydandan başlayıb saat qülləsinin qarşısındakı davam edəcək bayram şənliyində nümayiş olunacaq musiqili, əyləncəli-bədii proqramla tanış olub, tövsiyə və tapşırıqlarını verib.

Jurnalistlərə müsahibə verən Ə.Vəliyev deyib ki, Novruz bayramına həsr olunan bu şənliyin yüksək səviyyədə baş tutması üçün bütün lazımi işlər görüldü, aparıcı musiqi kollektivləri cəlb olunub, onların hazırlıq səviyyəsi yoxlanılıb. Hazırda son məşqlər gedir. Görülən işlər deməyə əsas verir ki, Novruz bayramına həsr edilən bu möhtəşəm musiqi proqramı bütün insanların ürəyincə olacaq.

Azərbaycanlı rəssamın əsərləri Roma qalereyasında

Romadakı "Mama art" qalereyasında Azərbaycanın Əməkdar rəssamı Səbinə Şıxlinskayanın "Təhlükəli qırmızı" adlı fərdi sərgisi nümayiş olunur. İtaliyalı sənətsevərlər tərəfindən böyük maraqla qarşılanan sərginin ana rəngi və mərkəzi nöqtəsi qırmızıdır.

Sərgi insanlara belə bir mesaj verir: gündəlik həyatın monoton sakitliyində hər an təhlükəyə və aqressiyaya çevrilə biləcək məqamlar gizlənidir. İstənilən anda sakitlik katastrofik hadisələrlə əvəz oluna bilər. Qırmızı rəng bu sərgidə nümayiş olunan əsərlərdə iki mənəni əks etdirir: bir tərəfdən zorakılıq, ölümü və xaosu, digər tərəfdən isə ehtirası, sevgini və həyatı. Əsərlərdə nəzərə çarpan nar detallı mövcudluğu, əbədiyaşarlığı ifadə edir.

İzləyiciləri həyəcanlandıran "Qırmızı təhlükədir" adlı video installasiyada qırmızı rəng təhlükəni simvolizə edir: sakit görünən hər şey bir anda pozulur. Sənətkarın bu yanaşması günümüzün ən aktual problemi olan fərd ilə cəmiyyət arasındakı anlaşılmaqları fərqli bir mənərdə gözə önünə gətirir.

Sərgidəki əsərlərdə zorakılıq pislənir, mədəniyyətlər və dinlər arasında dialoqa, sülhə çağırış edilir.

Məxsusi olaraq bu sərgi üçün hazırlanmış lampanın əsas elementi olan nar ana təbiətin əvəzsiz meyvəsi, həyatın rəmzi kimi göstərilir.

Artıq neçə aydan bəridir ki, ARNK yanında Tərcümə Mərkəzində "İşlək orfoqrafiya lüğəti" üzərində iş gedir. Məqsəd, hazırda istifadədə olan "Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti"ndə yer almış minlərlə yazılışı səhv, qəliz ərəb, fars sözlərinin, mənası və mənbəyi bilinməyən söz və söz birləşmələrinin, müxtəlif şəkilçilər və hallandırmalarla artırılmış, bəzən iki-üç şəkildə verilmiş ifadələrin, eləcə də sahə lüğətlərinə aid terminlərin, dərman, kimyəvi element adlarının təmizlənməsi, əvəzində milli ədəbi nümunələrdən aranıb tapılmış sözlər daxil edilməklə, işlək, aydın dil vəsaitinin ərsəyə gətirilməsidir.

Adıçəkilən kitabdan, orfoqrafiya lüğəti qaydalarına uyşmayan sözlərin təsnifatını nəzərinizə çatdırır, oxucuların, dil və lüğət mütəxəssislərinin fikir və mülahizələrini, irad və təkliflərini gözləyirik.

"Aydın yol"

(Əvvəli ötən saylarımızda)

"Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti"ndən çıxarılan sözlərin təsnifatı

Orfoqrafiya lüğətinin tərfi: "Orfoqrafiya lüğəti - sözlərin düzgün yazılış qaydasını bildirən dil vəsaitidir".

Mənası anlaşılmayan sözlər	Yazılışı səhv sözlər və söz birləşmələri	Dialekt və ara sözləri	İşlənməyən ərəb, fars, rus və digər əcnəbi sözlər	Terminlər	Süni sözlər və söz birləşmələrindən düzəldilən qurama sözlər	Lüzumsuz sözlər və söz hallandırmaları
azınmaq	bərkmevə	bədgələn	bican	anizotrop	başlı-başınaolan	astalaşdırmaq
azın-mazın	bərpaedən	bədgəlmə	bicək	anizotropuluq	başlı-başınaolma	astalıqca
azışdırmaq	bikam	bədhərəkət	bicəklik	ankerit	başlı-başınaqalma	astrodinamik
azışmaq	birküçəli	birhovrdan	bicəngə	ankilostomid (-lər)	başmaqseyrinəçixma	astrofotoqrafik
azoturumlu	biryarpaq	bulkabişirən	bicəngənəlik	ankilostomidoz	başsağlığıverən	astrofotometr
babaxanı	boş-bikar	cahullaşdırma	bicərrək	ankiloz	başsağlığıvermə	astrofotometriya
bablaşma	boş-bikarlıq	cahullaşdırmaq	biçiz	ankilozavr (-lar)	başsındıran	astrofotometriya
bablaşmaq	boylatmaq	cahullaşmaq	biçizlik	anqlezit	başsındırma	astrokolorimetriya
badar	budünyalıq-odünyalıq	calaşmaq	bidəgər	anqlisizm	başsızqalan	astromexanik
badəşliq	budünyalıqolan	calaşiq	bidamaq	anqstrem	başsızqalma	astromexaniki
bağalanma	buğdayırəngli	calaşiq-calaşiq	bidanə	annihilyasiya	baştaxtası	astrometrik
bağalanmaq	bumbuzolan	calğa	bidar	anoa	bataqlıqqurudan	astronim
bağalıq	bumbuzolma	calğalıq	bidarlıq	anodont (-lar)	bayquşluqetmə	astronomiya-geodeziya
bağam	bund	canımvey	bidava	anofeles	bayrametmə	astrooriyentasiya
bağdaş	butulka	cantaraqıq	bidəyat	anoksemya	baza-mətbəx	astrooriyentasiya
bağdat	cah-calal	cantaraqolma	bidəh	anoksibioz	bazarlıqetmə	astropelenqator
bağrıbadəşliq	cah-calallı	carıldatmaq	bidəhil	anoksiya	bazaryuxarı	astroperiskop
balaaldadan	cah-calalsız	carılıtu-curultu	bidəhil	anortit	bazburudluq	astroplatforma
balaaldatma	calal	cavar	bidərd	anosmiya	bazu-tacabənzər	astropolymetriya
balabəyli	calallı	cavar-cuvar	bidərdlik	antablement	beçəli-beçəsiz	astroradiokompas
balacıq	calallıq	caydaqlanma	bidərman	antekliz	beçəli-cüçəli	astropektroqrafiya
balansirsiz	calalsız	caydaqlanmaq	bidətçi	anteqmit	beçəli-cüçəsiz	astropektroskopiya
balatılı	calalsızlıq	caydaqlaşma	bidətçilik	antianemin	beçəverən	astrotelefotometr
baldırlama	cananolma	cecimli	bidətlik	antibarion	beçəvermə	astrotelefotometriya
baldırlamaq	cançəkə-çəkə	cecimlik	bidətlik	antidin	behişt-cəhənnəm	aşağıdakı
baletçi	canfəşanlıqədən	cecimsiz	bidətliklik	antidinatron	benzingötürücü	aşağıvalentlilik
balıq	canındankeçən	cehiz-mehiz	bidətsiz	antidot	benzin-oksigen	aşaltılı
balıqgüzüslü	cansağlığı	ceyranbala	bidətsizlik	antifebrin	benzinölçmə	aşaltısız
balıqgüzüşü	canverə-verə	cələb	bidil	antifon	beşalma	aşdırtma
balıqlanma	canyandıra-yandıra	cəli	bidin	antifriksion	beşəlliqamarlama	aşdırtmaq
balıqlanmaq	canyandırmaq	cəngəl-cüngəl	bidinlik	antihemofil	beşqat-beşqat	aşırımsız
balıqsoyuducu	cavabdeholan	cəngimək	bielm	antihidrat	beştarlıq	aşkara
bamçı	cavabverən	cərcənəkli	biəməl	antihidroakustik	beştarlıq	aşkarlaşdırılmaq
bandajçı	cavanlıqədən	cərcənəksiz	biəndazə	antiklinal	beştarlıq	aşqarsız
banı	ceyranyerişli	cibişdan	biəndazəlik	antiklinorium	beşüzülük	aşınlik
bardanqalma	cəbredən	cibişdançı	biəql	antikoagulyant (-lar)	beşyerlilik	atəşinlik
barıtı	cəh-cəhvurma	cici-bacılıq	biəsəl	antiktod	beşyüzsentnerçi	atəşləndirilmək
barmaqçı	cəhrəçiliketmə	cici-bici	bietibar	antiloqarifm	bezdərib-küsdürmək	atəşləndirmək
barmaqçıl	cəmiyyətdənqaçan	cidalı	bietimad	antimonid (-lər)	bədənli-boylu	atəşlik
barmaqçılıq	cənnətlilolan	cidallı	bietimadlıq	antimonit	bədhərəkətlik	atəşlilik
başcıqaz	cəriməetmə	cidallıq	bietimadlıqla	antimonium	bədliketmə	atomistik
bası	cərrahlıqetmə	cidallıq	bietina	antinomiya	bədnametmə	attestasiyalı
basqılam	cərraholma	cidarlanmaq	bietinalıq	antipassat (-lar)	bədnamolma	audioqurğulu
basqıncaq	cəsəretetmə	cidarlanma	bietinalıqla	antiperistaltika	bədrəftarolma	audioqurğusuz
batırıcı	cəsəretgöstərmə	cidarlanmaq	biəvəz	antipiren (-lər)	bədsifətlilik	audiologiya
batış	cəsurluqetmə	cidarlatma	biəvəzlik	antipiretik (-lər)	bədtale	audiometr
baxılış	cəzasızqalan	cidarlatmaq	bieyb	antipirin (-lər)	bədtalelik	audiometriya
bayatma	cəzasızqalma	cidarlı	bieyblik	antipiridin	bədtalelilik	audioməhdudlaşdırıcı
baytak	cəzvə	cidarsız	bifayda	antiproton	bəduğurlu	audiosituasiya
bazarçı	cığallıqetmə	cıqalbaz	bifaydalıq	antiregionçuluq	bəduğurluluq	avamca
bazardüzü	cinayətocağı	cıqalbazlıq	bifəhm	antiteza	bəduğurluq	avandlaşdırılmaq
belan	cinayəttörədən	cıqcağa	bifən	antitezis	bədxaholan	avandlaşmaq
bel-balıq	cindarlıqetmə	cıqçığı	bifər	antraxinon	bədxaholma	avarsızlıq
bel-düşər	cır-cırcırıldama	cıqçığı-vıqçığı	bifərəsət	antraknoz	bədxərcliketmə	avazlanmaq
bel-düşərli	cızıqındançıxan	cıqçır-cəhlim	bifərəsətlik	antrasen	bədxərcolma	avazlaşma
bel-düşərsiz	cövüzlü	cıqçır-cəhlimli	bifərlik	antraşa	bəhsetmə	avazlaşmaq
belli-kürək	cövüzsüz	cıqçır-cəhlimsiz	bigüman	antreks	bəkarətiitirmə	
		cıqçır-cıqçır	bigümanlıq	antropoid (-lər)	bəkarətiitirən	

(Davamı gələn sayımızda)

○ “- Kimi axtarırsan, a bala?”

Səsə diksindim. Elə bilirdim, bu köhnə qəbiristanlıqda mən-dən başqa heç kim olmaz. Demə, varmış. Üzü dərin qırıqlarla örtülmüş, başında araqcın, əlində susəpən tutmuş bu qocanın hardan qarşısında peyda olduğunu bilmədim.

- Süleyman kişinin qəbrini axtarırdım...

- Papaqçı Süleymanın? O de... Xal-xal gümbəzin yanında.

Sağollaşib getmək istədim. Qoca əlindəki susəpəni yerə qoydu.

- Nəyisən kişinin, a bala?

Duruxdum. Desəydim ki, müştərisi olmuşam, yaxşı düşməzdi. Qohum da deyildik ki, birtəhər vəziyyətdən çıxım.

- Heç nəyi, tanış.

- Hə...??- Susəpəni yerdən qaldırıb ağır-ağır irəlilədi. - Başdaşına adını yazmayıblar. Bir iynə, bir qayçı şəkli var. Rəhmətlik sağlığında özü belə istəyib...

...Məni Maştağadakı bu köhnə məzarlığa uşaqılıq xatirələri gətirmişdi. Yaşımın üstünə yaş gəldikcə, hansı səbəbdənsə, uşaqılıq xatirələrim daha dolğun canlanır, sanki keçmişə açılan qapıdan daxil olub ötən illərin əhvalatlarının canlı iştirakçısına çevrilirəm.

...Bakının elə bir vaxtları idi ki, bütün tramvay relsləri Sabunçu vağzalında kəşisirdi. Buralar daim qələbəlik olurdu. Hətta şəhərin o biri başından vağzal qarşısına isti peraşki, qutab, nanəli konfet, “xoruzlu şüşə” konfeti almağa gəlir, burda görüş təyin eləyirdilər.

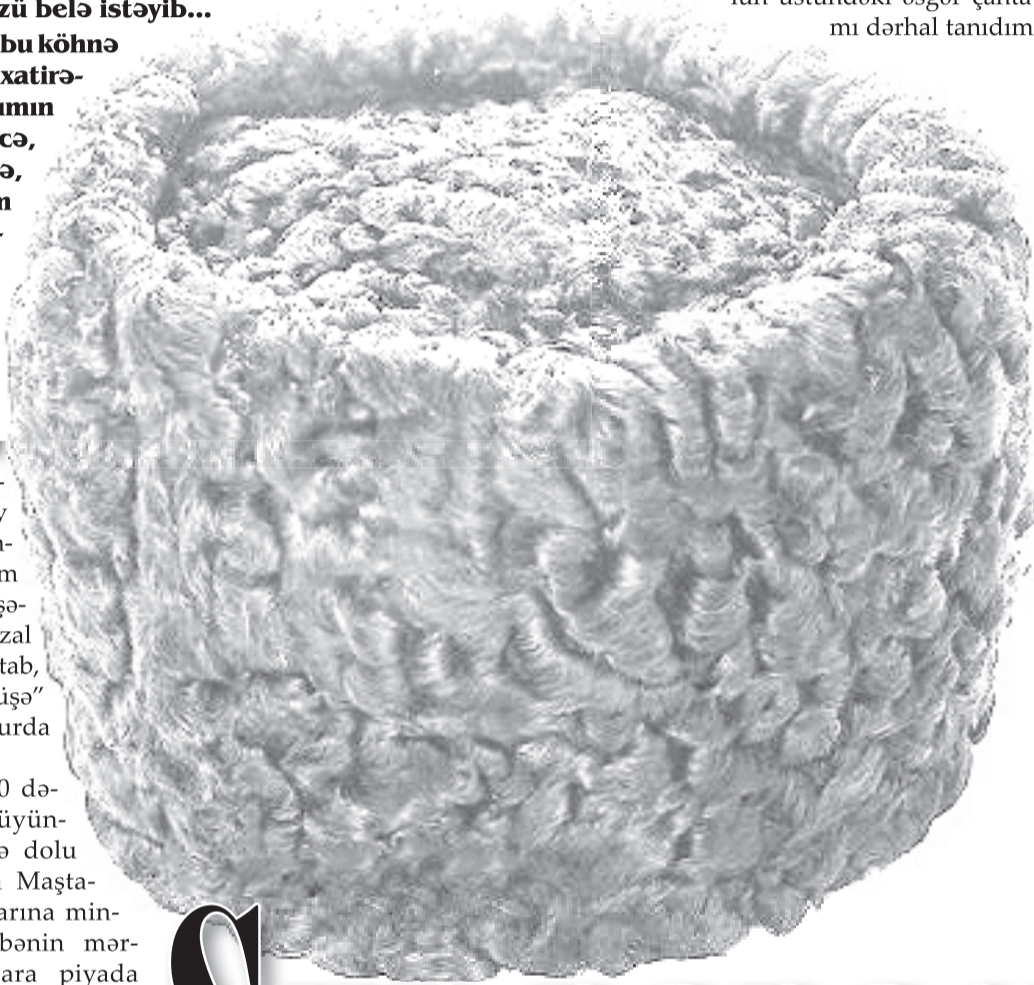
Elektrik qatarları 5-10 dəqiqədən bir yola düşdüyündən perronlar sərnəşinlə dolu olurdu. Mən də atamla Maştağaya gedən elektrik qatarına mindim. Stansiyadan qəsəbənin mərkəzindəki məşhur bazara piyada gəldik, buranı xeyli dolaşdıq. Bu bazarda nələr yox idi? Sovet dönəmi mağazalarındakı qıtlıqdan fərqli olaraq, burda quş südü də tapardın. Qəribədir, bazarda, tanış olan da, olmayan da bir-biri ilə salamlaşır, hal-əhval tuturdu. Atam bir-iki nəfərdən gedəcəyimiz ünvanı soruşdu. Göstərdikləri yolu tapdıq və tezliklə bir papaqçı dükanına gəldik. Bura evimizdəki mətbəx kimi dərşiqal idi. Burada mənə tanış olmayan bir qoxu duydu (sonralar bildim ki, dəri və yapışqan qoxusu imiş). Şüşələri toz basmış pəncərənin qarşısındakı “Zinger” markalı köhnə tikiş maşınının arxasında qoca bir kişi oturmuşdu. Nəşə tikirdi. Qarşı tərəfdə isə cavan bir oğlan əlindəki qara papağa ağzı ilə su püskürdərək şotka ilə təmizləyirdi.

Divar boyu irili-xırdalı papaqlar düzülüşdü, qəribə bucaqları vardı. Qocanın başının üstündən asılmış saralmış fotolardan yalnız Stalini tanıdım.

Qoca bizi xoş qarşıladı, yer göstərdi. Atam zənbildən bir bağlama çıxarıb aramla açdı. Babamın sur papağını o dəqiqə tanıdım. Əmlək quzunun tüküklü dərisindən tikilmişdi, özü də çox qəribə papaq idi. Günəşə tutanda hər ilməsi, hər büküyü al-əlvən rəngə çalırdı. Babam papaqçı olduğundan, yalnız bu dərinə bəyənib özünə sur papaq tikmişdi. Babamın vəfatından sonra atam onu bir dəfə də başına qoymamışdı.

- Abdulla ilə birlikdə Təbrizdən Bakıya gəlmişdik. Aclıq, səfalət... Bir parça çörək üçün hər əziyyəyə qatlaşırdıq. İndi Füzulinin heykəli qoyulan yerdə inqilabdan əvvəl papaqçı Dadaşın dükanı vardı. İkimiz də onun şagirdi idik. Sənəti tez öyrəndik, amma Abdulla daha cəld, daha bacarıqlı idi. Bir gün bolşeviklər gəlib Dadaşı apardılar. Sonra eşitdik ki, güllələyiblər yazığı. Dükən qaldı başsız. Abdulla dükanda qaldı, mən zavoda işə düzəldim. Sonra da müharibə. Allah Hitlerin evini yıx-sın. Yaralanıb əsir düşdüm.

Hospitalın baş həkimi alman zabiti idi. Bir gün məni otağına çağırdı. Stollun üstündəki əsgər çantamı dərhal tanıdım.

Sur papaq

Babam Abdullanın əziz xatirəsinə

- Usta, bu papaq atamındır. Rəhmətlik, indi oxşamasın, elə bir suyu sizə çəkirdi... Başına qoymaq istəyirəm, gəl ki, dardır. Bunu söküb azacıq genişləndirmək lazımdır, şəhərdəki ustalardan heç kim boynuna götürmür. Sizi məsləhət bildilər...

Usta papağı götürdü. Qalın linzalı eynəyini taxıb əlini papağın qıvrım tükələrinin üstündə gəzdirdi, diqqətlə ilmələrə baxdı. Eynəyini çıxaranda gözləri yaşla dolmuşdu. Qoca için-için ağlayırdı. Atam da, mən də, cavan usta da donub qalmışdıq. Qoca ustanın göz yaşları qurumaq bilmirdi, papağı üzünə sürtdü, öpdü. Qəhər dolu səsi indi də qulaqlarımdadır:

- Abdullanın papağıdı... Qardaşım, dostum Abdullanın... Barmaqlarına qurban olum, qardaşım. Əl işindən tanıdım onu. Bu ilmələri ancaq Abdulla vura bilərdi...

Yaşı 80-ni haqlamış qoca papaqçının adı Süleyman idi. Əvvəl atamı öpdü, sonra məni bağrına basdı. İllər ötsə də, onun bizə danışdığı həyat tarixçəsini hələ də unuda bilmirəm.

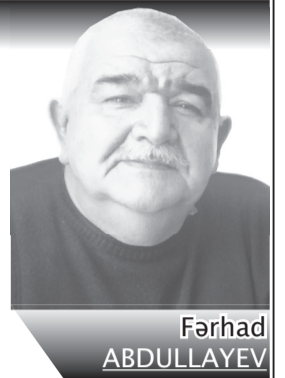
O, çantamdakı sur papağı göstərib çoxlu sual verdi. Dedi ki, heç vaxt belə gözəl bir papaq görməyib, çox istərdi ki, onun da belə papağı olsun. Bu papağı davaya getməzdən əvvəl Abdulla tikmişdi mənimçün. Alman zabitinə dedim ki, bu papağı verə bilmərəm, dostumdan yadigardır, ancaq özüm də ustayam, papaq tikirəm. O təklif etdi ki, hospitalda qalib həkimlərə dəridən isti papaq tikim, əvəzində məni əsir düşərgəsinə göndərməyəcək. Nəolac qalib razılaşdım... Papaqçılığım onda məni ölümdən qurtardı. Əsirlikdən qayıdandan sonra çox incitdilər məni, sürgün elədilər, Stalin öləndən sonra buraxdılar. Bir müddət Sibirdə yaşadım. Papaq da həmişə yanımda olub. Qayıdandan sonra Abdullanı çox axtardım, tapa bilmədim...

Ayrıllarkən usta Süleyman atamı bağrına basdı.

- Oğlum, bu sur papağı heç kim cürət edib sökə bilməz. Elə mən də. Çünki onun bütün ilmələri bir-birinə bağlıdır. Bizim həyatımız kimi...

Fərhad SABİROĞLU

Dosta zəng

Fərhad ABDULLAYEV

Məşhur intellektual teleoyunun şərtlərindən biri belədir: dosta zəng! Bəs siz dost saydığınız adama hər an zəng vurmağa hazırsınızmı?

Bugünlərdə özəl telekanalda işləyən prodüser dostum qəribə bir əhvalat danışdı. Studiyada teleoyunun videoyazısı zamanı bir neçə iştirakçı “dosta zəng” imkandan imtina edib. Səbəbini belə izah ediblər: “Həyatda dostum çoxdur, amma vaxt azlığından, demək olar ki, görüşmürük, nadir hallarda zəngləşirik, arasına sosial şəbəkələrdə yazışıyıq, vəssalam. İndi gözlənilmədən, özü də kömək üçün ona zəng vurmaq yaxşı düşməz! Bir də ki, o, niyə mənə kömək etməlidir, noolsun ki, dostumdur, axı bu, onun borcu deyil!?”

Bax, belə! Bu nədir - müasir insanın həyat tərzini, yoxsa zamanın burulğanına düşüb bəzi mənəvi dəyərlərdən könüllü, yaxud məcburən uzaqlaşan adamların seçimi?

Seçimi kim edir? Əlbəttə, ilk növbədə özümlük. Dostları da özümüz seçirik, həyat tərzimizi də.

“Vaxt çatışmazlığı” və “baş qarışığı” sindromu, əslində bizim üçün əlverişli bəhanəyə çevrilir. Bəs canlı ünsiyyətdən qaçıb tənhalığa qapılmaq, sevinci və kədəri çevrədekilərlə paylaşmaqdan çəkinmək, son nəticədə bizə xal qazandıra bilermi?

Əsla! Heç kimə ağıl öyrətmək, vəziyyətdən çıxmaq yolları barədə resept yazmaq fikrində deyiləm. Onsuz da öyüd-nəsihəti dinləyən yoxdur. Bir çoxları məsləhət almağı da qəbahət sayır. Ancaq yaranmış əlverişli bir fürsəti xatırlatmaq yerinə düşərdi.

Təqvimə nəzər salın. Hamının səbirsizliklə gözlədiyi Novruz, nəhayət ki, qapımızı döyüb. Hər evdə, ailədə bayram məclisi qurulub, xeyir-bərəkət rəmzi olan səmənə cücərdilib, qız-gəlinlər yumurta boyayıb, paxlava, şəkərbura bişirib.

Amma bütün bu maddi nemətlərdən başqa, bayramın gətirdiyi digər sovuqat da var: mənəvi dəyərlər. Belə məqamlarda insanlar daha həssas davranır, xəyala dalır. Bəzən ən ağlasığmaz, qeyri-adi və məzəli əhvalatlar məhz bayramlarda baş verir. Belə günlərdə yeyib-içməkdən çox canlı ünsiyyətə, xoş sözbə, təbrikə, hal-əhvala, isti nəfəsə ehtiyac duyulur. Düşüncələr rahatlıq vermir: “Görəsən, filankəs niyə zəng edib bayramlaşmadı?”, yaxud: “Qonşudan nə əcəb, Novruz axşamı qapını döyüb salaməyək eləmədi”. Bu fikirləri vecə almayanlar da var, amma onların da qəlbinin dərinliyində bir nisgil duyğununun ilişib qaldığına əsla şübhəm yoxdur.

Məncə, Ulu Tanrının bizə ərməğan göndərdiyi bu əziz bayramda ünsiyyət fürsətindən maksimum yararlanmaq lazımdır. Köhnə ədəvətləri unutmaq, umu-küsünü kənara qoymaq, yandırılmış körpüləri yenisi ilə əvəzləməyin əsl vaxtıdır.

Gəlin, təkəbbürü unudub, küsülü olduğumuz adamlara doğru ilk addımı atmaqdan çəkinməyək. Əmin olun, qəlbiniz dərhal rahatlaşacaq, mənəviyyatınız saflaşacaq, əməliniz çevrəndəkilərin alqışına səbəb olacaq, özünüzi dünyanın ən xoşbəxt adamı hiss edəcəksiniz.

Adi günlərdə hər axşam əzizləyərək ayrılmaq istəmədiyimiz kompüter müvəqqəti söndürək. Dünyaya monitor dan yox, bir cüt canlı gözümlə baxaq. Sınayın! Virtual aləmlə real həyatın fərqi dərhal hiss edəcəksiniz.

Bu bayram axşamı, nəhayət ki, ev və mətbəx qayğılarından azacıq uzaqlaşib məxsusi olaraq təzə paltar geyinmiş, saçlarına sığal çəkmiş həyat yoldaşınızın necə gözəl göründüyünü, tər çiçəyə bənzədiyini vurğulayın. Bəlkə heç vaxt ona demədiyiniz daha təsirli sözlər düşsün. Ona elə xoş sözlər deyən ki, xoşbəxtlikdən pərvazlansın!

Dərdi-səri unudub bolluca gülümsəyin. İnanın, xoşbəxt olmaq üçün xəfif təbəssüm, adi bir söz yetər. Valideylərinizlə, övladlarınızla bayram süfrəsi arxasında əyləşəndə həyatda olub-keçmiş yaxşı nə varsa, xatırlayın. Ahillərə bu əziz günlərdə mərhəmət və qayğıni daha da artırın. Yaxın qonşuların, uzaq qohumların qapısını döyün. Doğrudan da, bir reklamda deyildiyi kimi, həyat paylaşdıqca gözəldir!

Bir də... Novruz bayramında çoxdan zəngləşmədiyiniz dostlarınıza zəng vurun. İnanın, “Necəsən? Təbrik edirəm” kəlmələri məşhur teleoyunda səslənən ən mürikəb suallara belə cavab tapmaqda yardımçınız olacaq...

Türkcədən tərcümənin (istər bədii, istərsə də digər mətnlərin) problemlərini müəyyənləşdirərkən üslub məsələsi üzərində xüsusi dayanmaq lazımdır. Belə ki, tərcümə zamanı orijinal mətn bütöv bir vahid kimi qəbul edilir və həmin mətnin üslubi xarakteristikasının da tərcümədə bir bütöv olaraq verilməsinə, müha-fizəsinə səy göstərilir.

Tərcüməçinin fərdi üslubunu bir kənara qoysaq, türkcədə və Azərbaycan dilində əsas etibarilə bu üslublardan bəhs etmək mümkündür: rəsmi-ışgüzar üslub, elmi-texniki üslub, ictimai-siyasi üslub, informativ-publisistik üslub, günlük ünsiyyət üslubu və bədii üslub. Bu üslubların hər iki dildə tam, yaxud qismən üst-üstə düşəni və düşməyeni var. Məsələn, elmi və bədii üslublara daha artıq, günlük ünsiyyət üslubları qismən türkcədə və Azərbaycan dilində yaxın olduğu halda, rəsmi-ışgüzar və mətbuat (informativ-publisistik) üslubları bir-birlərindən fərqlənirlər.

Məlumdur ki, informativ üslubun əsas məqsədi ünvana bilgi vermək, xəbər çatdırmaqdır. Publisistik üslubda əsas məqsəd oxucunu məlumatlandırmaq və yanaşı, həm də maarifləndirməkdən (fakt və hadisələri təhlil, tənqid, şərh, izah, yozum, qiymətləndirmə və s. yolu ilə) ibarətdir. Bədii üslubda isə başlıca qayə oxucuya və ya dinləyiciyə obrazlı-emosional təsir göstərmək, estetik zövq aşılamaq, mənəvi zövq verməkdir. Tərcümə prosesində bu, mütləq diqqətə alınmalıdır. Tutaq ki, bədii əsər müəllifinin əsas məqsədi bədii obrazlar yaratmaq yoluyla əsasən öz daxili aləmini ifadə etməkdirsə, rəsmi-informativ və publisistik üslublar, hər şeydən əvvəl, kommunikativ məqsəd daşıyır. Nitq fəaliyyətinin əsas funksiyalarının təzahürü spektrləri – informativ, estetik, ekspressiv, maarifçi, təbliğat-təşviqat, analitik və s. tərcümə materialında müxtəlif kombinasiyalarda özünü göstərir.

Bədii materialın tərcüməsində xüsusən diqqətli olmaq lazımdır. Belə ki, ədəbiyyatda üslub, hər şeydən əvvəl, “yazma tərz, anlatma tərzidir” və təbiidir ki, yazma da, təhkiyə də müxtəlif və rəngarəngdir, dövrün tələbi, sosial sifariş, ədəbi-bədii dildə formalaşmış üslub istiqamətləri ilə yanaşı, əsərin janrı, ideya məzmunu və müəllifinə görə dəyişir. Bədii əsərdə üslub, eyni zamanda fikrin deyiliş tərz, sözlərin düzlüklü və mənə çarları, məntiqi mühakimələrin təqdim şəkli kimi də səciyyələndirildiyinə görə tərcümə prosesində bu məsələlərə də diqqət etmək vacibdir. Çünki üslub bədii əsərin yalnız formasında deyil, eyni zamanda onun məzmununda əks olunur.

Digər tərəfdən, fərdi üslubla əsərin mövzusu və janrı xüsusiyyətləri arasında da qarşılıqlı əlaqələr mövcuddur. Üslub həmişə bu və ya digər dərəcədə mövzudan, təsvir predmetindən asılı olur, yazıçı həmişə mövzuya uyğun gələn üslub axtarır.

Mütərcimin rolu, ilk növbədə, orijinal mətni, onun mündəricə və mahiyyətini qavramaq, başqa sözlə, müəllifi mətnə “kəşf etmək”dir. Hər bir bitmiş, tamamlanmış mətnə bir-biri ilə bağlı, eyni zamanda bir-birindən asılı olmayan üç sahədən bəhs etmək mümkündür:

○ **mətnin semantikasından (düşüncənin formalaşmasının yekunu olan məzmunundan, verilmək istənən informasiyadan);**

○ **mətnin sintaksisindən (məzmunun, verilmək istənən informasiyanın ifadə planından);**

○ **mətnin pragmatikasından (məzmunun, verilmək istənən informasiyanın təsir gücü və əhəmiyyətlik dərəcəsi);**

Orijinala adekvat, yaxud ekvivalent tərcümənin yolu bu üç sahə arasındakı əlaqəni yaxalamaq və tərcümədə verə bilməkdən keçir. Əgər tərcümədə seçilən sözlər, işlədilən ifadələr, bədii boyalar orijinal bədii əsər haqqında doğru-düzgün təsəvvür oyatmırsa, demək, mütərcim materiala soyuq, bığanə münasibət bəsləyib, dili və ya dilləri yaxşı bilmir, müraciət etdiyi müəllifin yaradıcılığını bütün dərinliyi ilə tədqiq etməmiş öyrənməyib.

Dillərarası üslubi ekvivalentlik üslubi vasitələrin – təkrarların, paralelizmlərin, metaforaların, metonimiyaların, söz oyununun və s. və i.a. düzgün qavranılması və ifadəsi sayəsində mümkün olur.

Ustad müəlliflərin əsərləri uzun yaradıcılıq axtarışlarının, həyat hadisələrini bütün incəliklərinə qədər tədqiqin nəticəsində yaranır. Onların əsərlərində istifadə etdikləri dil və üslub, hadisələrin mahiyyətini açmağa, işlədikləri mövzunu mənalandırmağa kömək edir. Tərcümədə əsərin üslubunun onun ideya məzmunu ilə əlaqəsi diqqətdən kənarda qalmamalıdır. Xüsusilə qohum dillərdən tərcümənin “civlələrdən” biri məhz ədəbi dilin funksional üslubları ilə əlaqədardır. Belə ki, mətni oxuduğun zaman sanki ilk baxışda hər şeyi başa düşürsən, “bu ifadə elə dilimizdə də belədir”, “bu atalar sözü elə Azərbaycan dilində də belə səslənir”, “bu təsvir vasitəsini tərcümədə eynilə saxlamaq olar” qənaətinə gəlsən.

Ancaq oxuduğun mətni bilavasitə yazılı tərcüməyə başladığın anda, yaxud da Azərbaycan dilində şifahi olaraq ifadə etmək istədikdə vəziyyət dəyişir.

Fikrimizi müxtəlif üslublara aid materiallar üzərində əyani şəkildə aydınlaşdırmaq.

Məsələn, Türkiyədə və Azərbaycanda çıxan qəzetlərdə ölkələrimizə rəsmi səfərlərə gələn xarici dövlət başçılarının hava limanında və Prezident sarayında diplomatik protokola uyğun şəkildə qarşılanma mərasimləri ilə əlaqədar mətbuat xəbərləri oxuyuruq. Həmin xəbərləri tərcümə nəzəriyyəsi kontekstində təhlil etdikdə bunların Azərbaycan dilində ciddi rəsmi-ışgüzar üslubda, türkcədə sərbəst mətbuat-informasiya üslubunda olduğunu, leksik-semantik müstəvidə də xeyli fərqlərin ortaya çıxdığını müşahidə etmək mümkündür.

Bununla bağlı bir neçə nümunəyə diqqət çəkək.

Görüş başa çatdıqdan sonra rəsmi səfərin yekunlarına dair birgə mətbuat konfransı keçirilmişdir – Görüşmələr tamamlandıktan sonra rəsmi seferin sonuclarına ilişkin ortak basın toplantısı düzenlendi.

Dövlət başçıları jurnalistlər qarşısında bəyanatla çıxış etdilər – Devlet Başkanları gazeteçilere basın açıklaması yaptılar.

Prezidentin rəsmi səfəri ilə əlaqədar birgə bəyanat verdilər – Devlet Başkanının resmi seferine ilişkin ortak bildiri yayınladılar.

Bu gün ölkəmizdə ikigünlük rəsmi səfərdə olan Türkiyə Respublikasının Prezidenti və tənə yola düşmüşdür – Bu gün ülkemizde iki günlük resmi ziyaretde bulunan Türkiye'nin Cumhurbaşkanı ülkesine döndü.

Hava limanında ali qonağı Azərbaycanın Baş naziri Artur Rasizadə və digər rəsmi şəxslər yola saldılar – Hava alanında yüce konuğu Azerbaycan Başbakanı ve diğer resmi kişiler uğurladılar.

Bu qısa mətnlərlə onların tərcümələri arasındakı leksik-semantik fərqlər bolluğu ilə yanaşı, bəzi qrammatik-üslub fərqləri də açıqca görünür. Azərbaycan dilindəki -dır xəbərlilik şəkilçisi ilə predikativliyi və modallığı təmin edilən nəqli keçmiş zamanlı informativ cümlələr türkcədə şühdə keçmiş zamanlı qrammatik konstruksiyalarla əvəzlənib.

Bu qəbilədən olan bir neçə misala da diqqət edək. Məsələn, ilk baxışda çox sadə görünən rəsmi-informativ üslublu aşağıdakı qısa mətnin türkcəyə tərcüməsi göründüyü qədər asan deyil:

“İyulun 27-də Bakıda Azərbaycan-Türkiyə hökumətlərarası müştərək (yaxud qarışıq) iqtisadi komissiyanın növbəti iclası keçirilmişdir. Əvvəlcə komissiyanın həmsədrləri – Azərbaycan Respublikası Baş nazirinin müavini və Türkiyə Respublikasının Dövlət naziri arasında təkbətək görüş olmuşdur. Sonra iclas tərəflərin Komissiya üzvlərinin iştirakı ilə geniş tərkibdə davam etmişdir.”

İndi mətnin türkcəsinə diqqət yetirək:

“27 Temmuzda Bakü'de Azerbaycan Türkiye Hükümetlerarası Karma Ekonomik Komisyonun olağan toplantısı düzenlendi.

Önce Komisyon eşbaşkanları; Azerbaycan Cumhuriyeti Başbakan yardımcısı ve Türkiye Cumhuriyeti Devlet Bakanı arasında baş başa (tet-a-tet) görüşme yapıldı.

Sonra toplantı, her iki tarafın Komisyon üyelerinin katılımıyla geniş (letilmiş) ortamda sürdürüldü”.

(Davamı gələn sayımızda)

Əsgər RƏSULOV,
Filologiya elmləri
doktoru, professor

Türkcədən tərcümənin üslub problemləri

XX əsrin 70-ci illərindən etibarən Əmin ər-Reyhani yaradıcılığı Bakıda əhəməli araşdırmaya cəlb olunub. Ərəb məhcər ədəbiyyatının bu fenomen nümayəndəsinin Azərbaycanada ilk tədqiqatçısı Azərbaycan şərqşünaslığının parlaq simalarından biri, görkəmli şərqşünas, filologiya elmləri doktoru, professor Aida xanım İmanquliyeva olub. Öz elmi fəaliyyətini ərəb məhcər ədəbiyyatının tədqiqinə həsr edən Aida xanım İmanquliyeva hələ Əmin ər-Reyhaniyə qədər bu ədəbi məktəbin iki nəhəng nümayəndəsi – Mixail Nuaymə və Cübran Xəlil Cübranın həyat və ədəbi fəaliyyəti barədə müfəssəl elmi tədqiqat işi aparıb və elmi ictimaiyyətə “Cübran Xəlil Cübran”, “Qələmlər birliyi” və “Mixail Nuaymə” kimi dəyərli əsərlərini tanıtıb. A.İmanquliyevanın üçüncü monoqrafiyası onun ötən əsrin 90-cı illərində müdafiə etdiyi doktorluq dissertasiyasının əsasını təşkil edib.

Bu əsər ilk dəfə 1991-ci ildə Bakıda rus dilində, 2003-cü ildə Azərbaycan dilində, 2006-cı ildə ərəb dilində və 2007-ci ildə türk dilində çapdan çıxıb. Monoqrafiyanın “Əmin ər-Reyhani və ərəb romantizminin təşəkkülündə onun rolu” adlı III fəslində ümumən ərəb romantizmi görkəmli ədibin yaradıcılığında göstərilən nümunələr fonunda araşdırılaraq təhlil olunub. Əmin ər-Reyhani ərəb məhcər ədəbiyyatının korifeyləri arasında Ərəb Şərqi ilə mütəmadi olaraq maraqlanan, onun gələcəyindən daha çox narahat olan bir mütəfəkkir idi. Məhz bu səbəbdən də, A.İmanquliyeva hələ ötən əsrin 70-80-ci illərində bu ədib haqqında müfəssəl tədqiqat işləri aparıb, ər-Reyhani ilə bağlı qəzet, jurnal və müxtəlif məcmuələrdə Azərbaycan və rus dillərində məqalələr çap etdirib. Bundan əlavə, o, «Əmin ər-Reyhaniyə “Hərəmxana divarlarından kənarda və ya Cihan” adlı povesti” adlı məqaləsində Qərbi romantizminin təsirinə necə əks olunduğunu real faktlar əsasında tədqiq edib.

Kim idi Əmin ər-Reyhani? Əmin ər-Reyhani ibn Fəris 1876-cı il, noyabr ayının 24-də Livanın Fureykə kəndində anadan olub. Ölkənin şimalında yerləşən bu dağ kəndində əhalinin böyük əksəriyyəti xristian ərəblərdən ibarət idi. Kəndin sakinlərinin əksəriyyəti xristianlığın maronit məzhəbinə mənsub idi və orada xristian dininin qayda-qanunları, xaçpərəst ayinləri hakim idi. Ona görə də, Əminin dindar anası uşağının daim xristian dininin təsiri altında tərbiyə olunmasına üstünlük verirdi. Əminin 10 yaşında atası onu Fureykə kəndində fəaliyyət göstərən fransız missioner məktəbinə qoyur. Əmin burada fransız dilini və ədəbiyyatını öyrənir. O, ərəb dilində yazıb, oxuya bilmirdi. Əmin ər-Reyhani “Ərəb hökmdarları” adlı səyahət əsərinə yazdığı müqəddimədə göstərir ki, XIX əsrin sonlarında Livandakı ağır iqtisadi durum, ailələrinin üzləşdiyi maddi ehtiyac onun atasını və əmisini çörək dalınca qürbətə gedən digər həmyerliləri

Əmin ər-Reyhani yaradıcılığı Aida xanım İmanquliyevanın təqdimatında

kimi, ABŞ-a üz tutmağa məcbur edir. Onlar on iki yaşlı Əmini də özləri ilə okeanın o tayına aparırlar. Atası və əmisinin Nyu-York şəhərində açdıqları balaca ticarət köşkünə Əmin onlara kömək edir, çox böyük cidd-cəhdlə ingilis dilini, ingilis və Amerika ədəbiyyatını öyrənməyə başlayır. Gənc oğlan qazandığı pullara ingilis və fransız dillərində kitablar alır, mütaliyə dərin maraq göstərir. O, fransız yazıqlarından Hüqo, Volter və Russonun, ingilis yazıqlarından Bayron və Şekspirin əsərlərini mütaliə edir. Hətta on yeddi yaşına çatanda səyyar bir teatr truppasında Şekspirin əsərləri əsasında hazırlanmış tamaşalarda təlxək obrazını məharətlə ifa edir.

Əmin ər-Reyhani həmin dövrdə Amerika transsendentalistləri R.U.Emerson və H.Toro, ingilis romantikləri T.Karleyl və Reskinin əsərləri ilə yaxından tanış olur və bu əsərlər sanki varlığına hakim kəsilərək, ona kimliyini başa salır. Əmin ər-Reyhani 1897-ci ildə ali təhsil alıb hüquqşünas olmaq üçün Kolumbiya Universitetinin hüquq fakültəsinə daxil olur və bir il orada oxuyur. Lakin bir ildən sonra o, naməlum səbəb üzündən universiteti tərk edərək geriyyə, öz ölkəsinə qayıdır. Burada ərəb dili və ədəbiyyatı ilə çox ciddi şəkildə məşğul olmağa başlayır və eyni zamanda ingilis dilindən dərs deməklə, özünün gündəlik dolanışığı xərclərini çıxarır.

Livanda olduğu bir il ərzində ərəb dilini mükəmməl öyrənən Əmin ər-Reyhani ərəb ədəbiyyatı klassiklərinin əsərlərini dərinlə mütaliə edir. O, əl-Kisainin, Sibaveyhinin əsərlərini, Əbül Əla əl-Məərrinin “Luzum mələ yəzəm” (“Luzumiyyat”) əsərini dö-nə-dönə oxuyur və belə müdrik mütəfəkkirləri, qüdrətli şairləri dünyaya bəxş edən bir xalqın oğlu olması ilə fəxr etməyə başlayır.

Əmin ər-Reyhani Amerikada qərar tuta bilmir. Ona görə də, tez-tez Livana qayıdır. Ədib öz fəaliyyətinə Nyu-Yorku tez-tez tərk etməsinin səbəbini Şərqi olan marağı ilə izah edir. Ərəb Şərqi baş qaldıran oyanış və dirçəliş sədələri Əmin ər-Reyhaniyi ürəkdən sevindirirdi. Görkəmli rus şərqşünası, akademik İ.Y.Kraçkovski Əmin ər-Reyhani barəsində yazdığı oçerkdə göstərir ki, livanlı ədib 1908-ci il gənc türklər inqilabı ərəfəsində öz yazılarında və çıxışlarında insan amilini, insan şəxsiyyətini təkamülə səsləyirdi. Əmin ər-Reyhani o dövrdə Livanda və Suriyadakı inqilabla bağlı çoxlu məqalələr çap etdirir və yığıncaqların ən məşhur natiqlərindən biri olur.

Əmin ər-Reyhani 1911-ci ildə Nyu-Yorka qayıdır. Lakin 3 il sonra yenidən ərəb ölkələrinə səyahətə çıxmaq qərarına gəlir. Fəqət həmin vaxt artıq dünya ölkələrini, o cümlədən, ərəb ölkələrini də Osmanlı İmperiyasının tərkibində ağışına alan I Dünya müharibəsi ona bu arzusunun

həyata keçirməyə imkan vermir. Ölkəsinə bürüyən aclıq, xəstəlik, yoxsulluq, amansız epidemiyaların on minlərlə insanın həyatına son qoyması xəbərləri onun milli ruhunu narahat etdiyindən, müharirətdə yaşayan digər həmvətənləri ilə birlikdə “Suriya və Livanın azadlığı uğrunda” adlı bir cəmiyyət yaradır. Bu cəmiyyət vasitəsilə onlar aclıq və səfalətlə qarşılaşmış Livan üçün ianə toplayırlar.

Əmin ər-Reyhani hətta Amerikada yaşayan bütün suriyalıları bir-iki gün ac qalmağa və yığılan məbləği Livana yardım fonduna keçirməyə çağırır. Reyhani 1922-ci ildə Amerikanı birdəfəlik tərk edir və bir il ərzində ərəb ölkələrini gəzib doluşur. Həmin illəri onun ədəbi fəaliyyətinin ən məhsuldar dövrü hesab etmək olar. Belə ki, ədibin ikicildlik “Muluk əl-ərəb” və “Qalbu Lubnan” əsərlərinin yazılıb nəşr olunması məhz həmin illərə təsadüf edir. Lakin xəstəlik onu yavaş-yavaş üstələyirdi. Bununla belə, 1936-1939-cu illərdə o, Livanın bütün bölgələrini piyada və at belində gəzir.

Əmin ər-Reyhani 1940-cı il, sentyabrın 13-də vəfat edir. Onun bütün ədəbi irsi kiçik qardaşı Albert ər-Reyhaniyə sərəncamına keçir. O da öz növbəsində, Livanın Fureykə kəndində qardaşının ev-muzeyini yaradaraq bütün əsərlərini ora toplayır.

F.MƏCIDOVA,
filologiya üzrə
fəlsəfə doktoru

Dua

Sevimli müəllimim,
elmi rəhbərim Aida
xanım İmanquliyevanın
unudulmaz xatirəsinə

Görən, Allah-taala bəndəsinə ömrü nə ilə ölçüb verir? Ağılla, idrakla, kamalla? Nəciblik, xeyirxahlıq, gözəlliklə? Görən, uca Tanrının dərgahında insanlıq, məhəbbət, şəfqət irəlidir, yoxsa elm, mərifət?

Bəs əgər Tanrının yaratdığı kəs həm nəcib və müdriksə, həm kamil və mürsidsə niyə ona mərhəmət göstərib uzun ömür əta olunmur? Axı, Tanrı bəndəsindən heç nəyi əsirgəmir. Axı Allahdır bəşərə ağıl verən, ürəyinə mürüvvət, gözlərinə işıq, qəlbinə nur salan, qalan nə varsa həqq deyil, yalan. Bəlkə, ona görə ki, “gülün ömrü az olur?!”

Yəqin şəfqətlə nəcəbət kamalla, ülvyyətlə mərhəmət idrakla qovuşanda illərə sığışmış, əsrləri kəsir, onun sahibinə ərəz dar gəlir, ərəz tələsir. Ya da Yaradanın hər şeyi bəxş etdiyi sevgili bəndəsinə dərgahına səsləməyi təzləşir. Bəlkə dərgahında gözəllik, nəcəbət bir az daha artdı deyə? Bəlkə yerdə qalanların dünyə nədir, ağılına batsın deyə?

Allahım! Bu dünyada inandığım yüze yetdi, güvəndiyim iki ilə bitdi. Biri çoxunun həyat, tale, qismət dediyi Sən, o biri ünüm yəqin bir insan. Sən dünyaya açdın gözümü, o, tanıtdı özümə özümü. Sən helmi-həyat verdin mənə, o, elmi-mərifət.

Sevgili bəndən idi, yanına tələsirdi. Rüzgar əsirdi, yaman əsirdi. Yarıncıq qaldı dərsim...

Bu tələsmək də mənə bir dərs oldu, bildim ki, ömür yoldu. Bu yolda çoxları heç kimin olmayan dünyə malından beşəlli yapışmış üstündə əsir, sözü də əsirdir, özü də əsir. Sevdinin o bəndən isə ömür adlı yolda quş kimi əskdi, nəsim olub əskdi, göylərə tələsdi. Ona inayət etdiyinin hamısını hamı ilə bölüşdü, ülv, pak dünyasında bir il bir gün kimi ötüşdü. Gileyliyəm, mənə o pak dünyadan illər yox, günlər qismət oldu, bu da yoldu. Bilmişəm nədən umum-küsüm, yarı yolda qaldığımdan, yoxsa o ülv dünyadan mənə düşən paydan? Sevinirəm, düşünürəm ki, yəqin müəllimim bəşərin seçilənidir yarananlardan.

Nə bilim, bu da bir sirri-xudadır. Yaşadım, yaşayacağam. Daha heç kimə inanmıram, güvənmirəm, sığmıram Allahımdan savayı. Heç kimdən heç nə istəmirəm havayı. Bircə təmənnadayam...

Bilirəm, bu fələyin işıqla, nurla qovğası var. Bilirəm, küləyi, qarışığı var. Qoy əssin, lap taqətimi kəssin. Bircə, Tanrım, qoyma, bir də xəzənə döndərsin gülşənləri, bağları, gözdən salsın adına oxuduğum duaları. Əsirgəmə rəhmimi. İndi təkcə Səndən, Səndən alıram dərsimi.

Rəsulunun mübarək adını daşıyan, qəlbi yalnız Sənin eşqinlə döyünmüş, ali-əbaya xidmət əbasına bürünmüş, özü dahi, əşarı ilahi bir bəndən də sirrindən agah olmadı:

*Öndən soruşun sirri-dəhanı
nə bilim mən?*

*Allah bilir o razi-nihanı
nə bilim mən?*

Sən hər şeyi bilənsən, hər şeyə qadirsən, adilsən. Səni sevib yanına tələsənlərə, sənin sevib uca mərtəbəyə tələsdirdiklərinə inayətini əskiltmə, ya Rəbbim!

Faiq ƏLİYEV,
dosent

Azərbaycan əsilli görkəmli türk yazıçısı, siyasətçi və dövlət xadimi Səməd Ağaoğlu (1909-1982) çağdaş Türkiyədə memuar ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən biri kimi tanınır. Onun oxuculara təqdim olunan "Atamın dostları" kitabında atası, XX əsrin ilk onilliklərində Azərbaycanın və Türkiyənin fikir həyatında müstəsna xidmətlər göstərmiş Əhməd Ağaoğlunun (1869-1939) türkçülük hərəkatında, sənət və siyasət aləmində, yeni Türkiyənin qurulması uğrunda mübarizədə çiyin-çiyinə addımladığı bir sıra görkəmli şəxsiyyətlərin portretləri yaradılıb. Müəllifin ad çəkəndən son dərəcə səciyyəvi cizgilərlə rəsm etdiyi bu portretlər özlərinin, eləcə də Əhməd Ağaoğlunun həyatının, mübarizə və ideallarının bir sıra xüsusiyyəti və keyfiyyətlərini aşkara çıxarır.

Səməd AĞAOĞLU

(Əvvəli ötən saylarımızda)

Daha oturub gözləmədi.

Bir gün İstiqlal Məhkəməsinin rəisi kabinetində əyləşib çalışarkən qəbul otağının qapısı açıldı. Başını önündəki kağızlardan qaldıran gənc məmur heyvərlə yerindən sıçrayıb ayağa qalxdı. Qarşısında dimdik dayanan adam Yenibaxçalı Şükrü idi. Baş katib hələ ağzını açmağa macal tapmamış gözlənilməyən müsafir sözə başladı:

"Mən axtardığınızı Yenibaxçalı Şükrüyəm. Yerimi tapmağınız əsla mümkün deyildi. Amma düşündüm ki, heç bir günahım yoxdur. Günahsız halda daldə-bucaqda gizli yaşamaqdan bezdim. Rəisinizi (burada onun məşhur ləqəbini yada salmağı da unutmamışdı) yaxşı tanıyıram. Ona inanıb özümü təslim etmək qərarına gəlmişəm".

İnamında aldanmamışdı. Sonda bəraət aldı.

İstiqlal Məhkəməsinin rəisi kimi atamın dostunun hər kəsə də qorxu yaradan zəhmli xarakteri evinin içində bir ailə başçısının yarısərt, yarıyumşaq davranışı halında üzə çıxırdı. Zənginliyi ilə seçilməyən mənzilində əksər hallarda bir künce çəkilib oturan, rahatsız edilmədiyi müddətdə kimsə ilə işi olmayan gülrüz, zarafatlı bir adama çevrilirdi.

Görünüşü məhkəmə rəisliyi kürsüsündə nə qədər sərt, qəzəbli, qaba idisə, o kürsüdən enər-enməz dərhal dəyişir, əlaqəsinə dayanaraq gövdəsini bir az qabağa əyən yerisi ilə sadə, sıradan bir insan təsiri bağışlayırdı. Eyni sadəlik, eyni təvazökarlıq evinin içərisində və çöllündə də özünü aydın göstərirdi. Dövrün bir çox tanınmış, nüfuzlu simaları Milli Mücadilə illərinin ehtiyaclarla dolu, sıxıntı həyatından dərhal uzaqlaşib Yenişəhirdə, Cankayada¹, yaxud Keçiröndə xarici memarlara, yerli mahir ustalara tikdirdikləri qərribə formalı, qüllələrlə bəzənmiş, Avropa şatolarının karikatürasına bənzəyən, salonları bir-biri ilə heç uyuşmayan bahalı əşyalarla doldurulmuş köşklərə yerləşdikləri halda o, yaşamını Samanbazarı² yolunun sağ tərəfində, ikimərtəbəli, qapısının üstünə iri nal vurulan, gözə-nəzərə gəlməmək üçün muncuqlar asılmış evində, əski adətələri uyğun düşənmiş, yarıdan çoxu köhnə taxtlardan ibarət əşyalar arasında sürdürürdü. Rəsmi qonağı olmayanda çox vaxt evin içində xalətdə gəzirdi.

İnsan nə qədər istəsədə də, adına tale deyilən və özündən çox-çox əvvəl cızılan yoldan kənara çıxa bilməz. Nə qədər çırpınsa, iradəsini, ağılnı, zakasını bu yoldan birtəhər sıyrılıb başqa səmtə atılmağa məcbur etsə də, faydası yoxdur.

Atamın dostları

Böyük Yaradanın atamın dostuna nəsihət etdiyi tale qanlı bir yolun üstündə yuvarlanmaqdan ibarət oldu.

Hərbdə insan öldürdü. Amma vəzifəsi üzündən öldürdü. Qəzavü qədərini gördünə görə öldürdü. Öz həyatını qorumaq üçün öldürdü. Bunlar aydındır. Amma ömrünün digər mərhələləri gün işığına çıxarıldıqca, ətrafındakı dedi-qodular hələ davam etməkdədir. Onunla bağlı şübhələr, sorğu-suallar, tərəddüdlər hələ də bir-birinin ardınca sıralanıb gündəlikdə qalmaqdadır. Xəlil Paşanı³ - Şərq cəbhəsinin Kazım Qarabəkir⁴ sonra bu ən şöhrətli generalını nəyə görə öldürdü?

Haqqında çox danışılmış bu hekayətə yenidən toxunmaq niyyətimdə deyiləm. Yalnız bir şeyi yaxşı, həm də çox yaxşı bilirəm ki, atamın dostu səbəb olduğu bütün digər ölümlərdəki kimi burada da sadəcə məsum qurbanı başqa bir şey deyil.

Mərhum Xəlil Paşa əsəbi, qalmaqallı, hətta adına, rütbəsinə, vəzifəsinə yaraşmayacaq qədər hirs və hikkəsinin əsirinə çevrilmiş insan idi. Atamla, nisbətən sonradan başlasa da, çox yaxın dostluğu vardı. Dövlət işlərinin gedişini bəyənmişdi, acı-acı şikayətlər edirdi. İstiqlal Məhkəməsinin sədri də daxil olmaqla bəzi şəxslərə qarşı hörmətsizliyini, hətta düşmənçiliyini açıq göstərməkdən çəkinmirdi. Xoşuna gəlməyən, onu çox əsəbiləşdirən məsələlərdən biri də hərbiqə qitəyə çıxanlar haqqında deyilənlər idi. Ölümündən az əvvəl, sinirlərinin çox gərgin olduğu vaxtlarda atam ona ailə qurub bir neçə aylığına cəmiyyətə yətdən, siyasətdən uzaqlaşmağı, bir kənara çəkilməyi məsləhət gördü. Xəlil Paşanın cavabı belə oldu:

"Əhməd bəy! Belə ruhi vəziyyətdə evlənsəm, içimi gəmirən hiddətimin qıyasını biçarə qadından alar, durduğum yerdə qatil olaram".

Onun gec-tez Məclisdə ağır bir hadisəyə səbəb olacağını çoxları, eləcə də İstiqlal Məhkəməsi rəisi yaxşı bilirdi.

Hadisə baş verən gün Məclisə cəmində iki tapança, tam hazır şəkildə gəlmişdi. Məqsədinin, həqiqətən də, bir bəhanə tapıb İstiqlal Məhkəməsi rəisini öldürmək olduğu iddia edilə bilər.

Günün birində əski İstiqlal Məhkəməsi rəisinin Nafiə (Tikinti və abadlıq - V.Q.) vəkili təyin edildiyini eşidənlərin çoxu heyvətləndi. O, davranışı, xarakteri, iş üslubu baxımından indiyə qədər insanların üz-gözlərinin alışdığı vəkili - nazir tipindən tamam fərqli idi. Lakin Nafiə vəkili kürsüsünə nə məmurların, nə də vəkalətə işi düşənlərin xoşu gəlməyən bir adamın oturulmasının bəzi ciddi səbəbləri vardı. Onu Nafiə vəkili vəzifəsinə də İstiqlal Məhkəməsinə gətirirlərmiş kimi təyin etmişdilər.

Təyinatın məqsədəuyğunluğu tezliklə üzə çıxdı. Etiraf etmək lazımdır ki, Xalq Partiyasının iqtidarı zamanında tikinti və abadlıq sahəsində diqqəti cəmlənən, gözoşqayan az-çox nə varsa, hamısı atamın dostunun yadigarıdır.

Tikinti və abadlıq işləri ilə bir sırada dəmiryolu kimi dövlət üçün hər baxımdan çox əhəmiyyətli olan iqtisadi sahəni xarici şirkətlərin əlindən az qala qopararaq almağı bacardı. Eyni zamanda Afyonkarahisardan millət vəkili olduğunu da unutmamı. Milli Mücadilə illərindən bəri türk tarixində şərəfli bir ad daşıyan bu şəhəri yenidən tikib abadlaşdırmaq işlərinə başladı. Orada da Xalq Partiyasının iqtidarı dövründə görülən bütün yaxşı işlərin şərəfi yene atamın bu dostunun adına bağlıdır.

Görəsən, Nafiə vəkalətində buncə sözlə, qeyvətlə çalışmaqda məqsədi İstiqlal Məhkəməsi rəisi olduğu dövrdə yaddaşlara iz salan və o qədər də xoş duyğularla anılmayan keçmiş günləri, keçmiş fəaliyyətini unudturmaq kimi gizli bir arzu, istək ola bilərdimi?

Bəlkə adının məmləkət tarixində "qorxunc adam" kimi qalmasından ehtiyat edir, çəkinirdi?

Atamın dostunun vicdanı ilə belə bir haqq-hesab apardığını düşünmək mümkündür. Amma istəyinə nail oldumu?! Ölümlərin, zülmələrin, qəddarlıqların vurduğu yaralar yaxşıqların, xeyirxahlıqların qoyduğu izlərdən daha dərin olur. Odu ki, istiqlal tariximizin səhifələrində atamın dostunun adı daha çox İstiqlal Məhkəmələri ilə birlikdə anılacaq. Nafiə vəkili kimi gördüyü gözəl işləri isə bəlkə də heç kim xatırlamayacaq.

Həyatının son illərini vicdanı ilə beyni arasında əvvəlcə ara-sıra, sonra isə dayanmadan, gecə-gündüz cəryan edən ziddiyyətlərin məhğənsində keçirdi.

bu ailə ilə görüşməsinə, uşaqların təhsil haqqını öz üzərinə götürmək niyyəti barədə danışmasını xahiş etdi. Bacım atamın dostunun üzərinə qoyduğu vəzifəni yerinə yetirdi. Amma aldığı cavab acı oldu:

"Mən onun etdiyi yardımı ilə uşaqlarımı oxudacaq qədər ləyaqətsiz deyiləm!"

Keçmiş İstiqlal Məhkəməsi rəisinin vicdanını buncə narahat edən nə idi? Edam kürsüsünə göndərdiyi adamın günahsız olduğuna inana bilirdi. Amma digər tərəfdən, asılması lazım gəlməseydi, həmin hökmü verə bilərdimi? Bəlkə o zaman məhz belə bir qərar çıxarmaqla inqilabın mənafeyi baxımından özünü haqlı görürdü. Amma bunun qarşılığında günahsız müqəssirin uşaqlarının gələcək həyatlarını təmin etmək yolu ilə daxilində bir müvazinət yaratmaq istəyirdi? Bəlkə vicdanında həmin nazirin yalnız günahsız deyil, həm də səbəbsiz yerə asılması ilə bağlı şübhələr, tərəddüdlər baş qaldırılmışdı?

Ruhunun, vicdanının hər hansı bir yolla gedib çatması çox çətin olan dərinliklərdəki bu hesablaşmaları bilməyə, öyrənməyə artıq imkanı yox idi. Yalnız ölümündən qabaqkı son aylarının daim vicdanı ilə hesab çəkmək əzabları içərisində keçdiyini söyləmək mümkündür. Hətta xəstəliyinin şüurunu tamamilə itirmək həddinə gəldiyi son günlərində də tez-tez, həm də titrəmə-qızdırma içində nazirin adını çəkib sayıqladığı və "gəlir, gəlir!" deyərək hayqırdığı danışılmaqdadır. Günlərin birində nəhayət bu qorxular, xəyallar və vahimələr içərisində gözlərini dünyaya əbədi qapadı.

¹ Cankaya - Ankaranın mərkəzi hissəsi. 1936-cı ildən ilçə statusuna malikdir. Prezident sarayı, bir çox nazirliklər, dövlət idarələri və səfirliklər bu ərazidə yerləşir.

² Samanbazarı - Ankaranın tam mərkəzində, Qızılayda tarixi meydan.

³ Xəlil Paşa - əslində Xəlil Paşa olmalıdır. Müasirləri arasında Dəli Xəlil Paşa adı ilə daha çox tanınan Xəlil Karsıalan (1883-1925) çərkəz əsilli türk zabiti idi. Birinci Dünya Müharibəsi illərində Qafqaz cəbhəsində döyüşmüşdü. II TBMM üzvü olarkən 1925-ci ildə TBMM binasında öldürülmüşdü. Qətlin digər bir millət vəkili - İstiqlal Məhkəməsinin sədri Əli Çətinqaya tərəfindən törədildiyi bildirilsə də, bu qətl hadisəsinə görə kimsə cəzalandırılmamışdı.

⁴ Kazım Qarabəkir (1882-1948) - türk hərbiçisi və siyasi xadim. Birinci Dünya Müharibəsində Osmanlı ordularının Şərq cəbhəsi Komandanı. I TBMM-nin sədri seçilmişdi.

⁵ İttihad və Tərəqqi hökumətində maliyyə naziri olmuş, 1926-cı ilin avqustunda Atatürkcə sui-qəsd ittihadı ilə dar ağacından asılmış Mehmet Cavid (1875-1926) nəzərdə tutulur.

⁶ Mərmərə dənizi sahilində kurtort şəhəri. Atatürk həyatının son illərində tez-tez Yalovana ziyarət edir, bəzən günlərlə burada qalırdı.

⁷ Sürəyyə Ağaoğlu (1903-1989) - Əhməd Ağaoğlunun böyük qızı, Türkiyənin ilk qadın hüquqşünası və dünya miqyasında tanınan hüquq müdafiəçisi.

Davamı gələn sayımızda

XVII əsrin birinci yarısı – Səfəvilər sülaləsinin son dövrü və Nadir Şah Əfşar imperiyasının mövcud olduğu qısa müddət Azərbaycan tarixinin ən gərgin və maraqlı dövrlərindən biridir. Bu da təsadüfi deyil ki, həmin dövrdə yazılı və şifahi ədəbiyyat, xəttatlıq, miniatur sənəti inkişaf edib, baş verən hadisələri əks etdirən salnamələr qələmə alınıb. Nadir Şahın münsisi Mirzə Mehdi xan Astrabadi məhz həmin dövrün ən etibarlı salnaməçisi sayılır. Onun mətbuatda tam şəkildə ilk dəfə işıq üzü görəcək tarixi sənədlər toplusundan ibarət “İnşa” əsərini qəzetimizin oxucularına təqdim edirik.

(Əvvəli ötən saylarımızda)

Şeybək xan Özbəkin Şah İsmayıl yazdığı rəqəm

Seyidliyin pənah apardığı və sultanlığın məskən saldığı yer, hökmdarlıq inayətinə yiyələnmiş İsmayıl dağda bilsin ki, xoşbəxt və əbədi dövrdə bizim böyük cəddimiz Səidi-şəhidin (?) qüdrətli əli ilə məmləkətlərin istila edilməsi, ölkələrin ələ keçirilib talan edilməsi, qənimət alınan sənət əsərlərinin və tikililərin sayının artırılması siyasəti gördüyümüz tədbirlər nəticəsində daha da güclənmiş, xilafət ilə ədalət taxtı dünyanın pənah gətirdiyi və mühafizə etdiyimiz əzəmətli sarayda özünə layiq yer tapmış, şirurəklilik sikkəsi igidlik və zəfər zərbxanasında bizim humayun ləqəbimizlə möhürlənmiş və xilafət nidası qeyb dünyasından bizə çatmışdır. Məlumdur ki, Həzrət Risalətpənahın (s) sözlərinə görə, miras atadan oğula çatır. Zülmətli gecə düşən kimi ulduzlar göydə peyda olurlar, xüsusilə də Süheylin¹ doğduğu yerdə rəngi saralar və Günəş doğanda Süheyli titrəyər və sübh-sadiq açılarda çıxdığı yerə enər. Bizim zühurumuz da şərq tərəfdəndir, onun batması isə qərbdədir. Günəşin və Süheylin doğmasına əsaslanaraq hesablamalar aparılır. Ondan başqa, Kəbəyi-müəzzəmənin ziyarəti islam rüknlərindən biri olduğuna görə ona aparan yollar salınmalıdır, çünki zəfərmişən əsgərlər şərfli yeri ziyarət etmək iddiasındadırlar. Sikkə ilə xütbədə bizim dünyanı fəth edən ləqəbimiz çəkilməli, üz bizim uca taxtımızın payasına çevrilməlidir. Əziz və xoşbəxt oğlumuz, dünyaya ağalığ etməyin parlaq ulduzu, güclü, mübariz və müzəffər döyüşçü, Əbulmüzzəffər İmadəddin Abdullah xanı əmirləri və əsgərləri ilə birlikdə, sağa-sola dönmədən Buxaranın, Səmərqəndin, Həzarənin, Nəkudərinin, Çurun və Gərəcistanın² sərhədlərinə onun³ üstünə yollayacağıq ki, qəhr və siyasətlə onu məhv etsinlər. İşdi-şayəd, məğlub olmasa, onda digər oğlumuz, yeniyetmə xələfimiz, bütün dünyaya hökmranlıq etməyi qarşısına məqsəd qoymuş Əbulfəvəris Şümur Bahadır xanı camaatı və döyüşçüləri ilə göndərəcəyik ki, Qunduz, Bəqlan, Hisari-Şadiman və Bədəxşandan⁴ və Türkünəstən tərəfdən üzlərini bu yana çevirib öz qollarının gücü ilə o vilayəti işğal etsinlər. Əgər bu yenə də baş tutmasa, onda qələbə çalan bayraqları çağırıb əvvəl ən əziz oğlumuz, muradımızın qönçəsi və canımızın təskinliyi Əbulmüzzəffər Məhəmməd Sünk Bahadır əmirləri və yaxınları ilə bir yerdə təyin edərək və ardınca tacımızın incisi, dövrümüzün ən şücaətli Həməzə Bahadır xan dindar əmirləri və əsgərləri ilə Əndicandan, Mehribadandan, Qəndbadandan, Şahrüxiyyədən⁵ və Daşkənddən döyüş meydanına gəlib hazır olsunlar. Hansı məqamda müqavimət göstərəcəyini elan etməlidir!

Əmir Teymurun Rum qeysərinin⁶ ona yazdığı biədəb sözlər barədə naməsi

Əlhəmdülillah-təala ki, rüb'i-məskunun⁷ məmləkətləri bizim ixtiyarımızdadır, ətraf torpaqlar bizə itaət göstərərək əmrimizə tabedir, ölkənin işləri düz və savab yoldadır, dünyanın hakimiyyəti başlanğıcını bizim fərmanımızın

Əmir Teymur Gürğaninin Seyyid Əli Kiya Gilaniyə⁸ yazdığı məktub

Adına bol-firavan salamlar ünvanlanmış Seyyid Əli Kiya qayda-qanunlarla əlaqələri nizama salmağa və vəziyyəti ittifaq yoluna gətirməyə yönəldilmiş bütün humayun səyləri qüsurlu sayır, amma indidən belə məlum olsun ki, həm anlaşma zamanı

Kürdüstan hökmdarlarından hər birini əzib alqaldandan sonra dəfələrlə öyüd-nəsihət yolu ilə qınandığına və qandırdığına baxmayaraq, xeyri-faydası olmadığına görə Əhməd də axırda darmadağın edildi və sayagəlməz müsibətlər onun əhvalına yol tapdı. Birlikdə müqavimət göstərmiş Şirvanın və Şəki vilayətinin əmirləri də həmişinin pis vəziyyətə düşdülər.

Mirzə Mehdi xan Astrabadi və onun “İnşa” əsəri

boyunduruğundan qurtarmağa can atır, ələmin hökmdarlarının boyunları bizim hökmümüzün kəməndindədir. Biz sənənin halının və vəziyyətinin gəmi navxudasının kefindən asılı olduğunı bilirəm ki, əgər sənənin naxələf gəminə xəyal girdabına atılıb cürət yelkənini qaldırsa və qınaq dənizindəki əzab-əziyyət dalğalarının burulğanında batmamaq üçün salamatlıq sahili yaxınlığında peşmanlıq lövbərini salsa, sənənin üçün öz həddini bilmək və ayağını yorğanına görə uzatmaq yaxşı olar. Biz isə nəhəng ordumuzla cihad fərzimizə yerinə yetirməkdən ötrü ictihad kəmərinə belimizə bağlamırıq, sənənin vilayətinə əsla hücum etmərik və bizim zəfər çalan ordumuzun yürüşü nəticəsində qalxan zərərlə toz o diyardakı xalqın tale ətəyinə düşməz və nəüzübillah, müsəlmanların qəmə batmasına, bədnəsiyyətlilərin isə sevinməsinə səbəb olmaz. İndi isə yersiz sözlər söyləmək yoluna ayaq basaraq başından böyük danışmaq bəlasından səcədə etməklə qurtulmaq da istəmirsən.

Beit:

*Kimsənin heç vaxt görmədiyi işi görmə,
Bu yolla sən lap vəhşiləşmişən.
Ağlı hərəkətə sal
Və bəla qapısını üzünə açma.*

Bu misranın mənasını anla və ayıq ol, çünki başına böyük bəla gələr. Fitnəkarlıqdan əl çək.

və həm də qarşılıqlı zamanı risalələrin göndərilməsi uca və möhtərəm Həzrətin sünnəti olmuşdur ki, boyun əydirməklə vəzifəni öhdəyə qoymaq üçün daxil olub İlahi sünnətə tabe etmək məqsədilə yazılmışdır. Bizim Həzrətimiz ömrünün başlanğıcından tabelik və itaət yolunu seçdiyinə görə ona inayət ilə şəfqət göstərilmiş və o Həzrət merac yüksəkliyinə qalxmağa nail ola bilməmişdir. Sizin isə boyun əymə və ram olma qələminizin müxəlifət əsərlərini ortaya çıxartmağına bəis ola bilən heç bir səbəbi məlum deyil. Sonuncu dəfə humayun bayraqları İran ərazisinə tərəf hərəkətə keçəndə Allahın köməyi ilə bu uğurlu yürüşün nəticəsində oranın düşmən mövqeyini tutmuş tər camaatının nə günə düşdüyü, müxəlifət yolunu seçmiş və islam padşahının (“Allah onun var-dövlətini əbədi etsin!”) dünyaya boyun əydirən fərmanına xilaf çıxmağı ürəklərindən keçirərək itaətsizlik yönünə dönmüş Məlik İzzəddin Lura, padşah Əhmədə və digər Kürdüstan hökmdarlarına, Şirvan və Şəki əmirlərinə və məlik Boqrat Tiflisə nə cür ədəb-ərkan dərşinin keçirildiyi əhvalatı qulaqlara çatmışdır. Humayun mübarək bayraqlar Kiçik Lur tərəfə yürüyərək İzzəddinin torpaqlarını başdan-başa talan və viran edib onun özünü və oğullarını tutub əsir götürəndən sonra və üsyan qaldırması

Ancaq ələmin pənah gətirdiyi saraya sığınanlara vilayətlər və əyalətlər təslim olundu və onlara çeşidli mərhəmət ilə inayətlər göstərildi. Uzun müddət Tiflis diyarı, Abxaz və Gürcüstan məmləkətlərində hökmranlıq ilə hakimiyyət etmiş məlik Boqrat Tiflis ən xoş münasibət və var-dövlətə nail oldu və onun böyüklüyü, hörməti və nüfuzu daha da artdı, islama və itaət dəvət olundu, qarşılıqlı sözləşmələr baş verdi, zəfər çalan qoşunlar onun müdafiəsi üçün üzü Tiflisə yollandı və Allahın köməyi ilə qısa zamanda onun vilayətinin qalaları ilə istehkamları xilas olundu, onu götürüb ələmin pənah gətirdiyi saraya apardılar. İslamı qəbul etməməsinə və müxəlifət mövqeyi tutmasını ona başladılar, ona aman verildi və bundan sonra həvəs və rəğbətə Mühəmmədin (s) dinini qəbul etdiyinə görə onun itaəti qəbul olundu, işləri qaydasına düşdü, öz vilayətləri ilə məmləkətlərinin taxtına əyləşdirildi və həmin qərarla diyarı ona təslim edildi. Burada məqsəd odur ki, adicəkilən camaatın vilayətləri, əyalətləri və qalalarını vəziyyəti, sakinləri, imkanları və şəraiti hər cəhətdən daha möhkəm və ələ keçirilməsi daha çətin olmuşdu, lakin itaət şərtlərinə boyun əymədiklərinə və islam padşahı həzrətlərinin (“Allah-təala onun var-dövlətini əbədi etsin!”) fərmanını yerinə yetirmədiklərinə görə Allahın (i. və ə.) köməyi ilə

onlara qarşı asanlıqla tədbir görüldü və hal-əhvalları pozuldu, çünki qoşunlarından ibrət almaq istəmədilər. “Ağlı sahibləri ibrət alsınlar”⁹. Təbə olanlar isə Mazandaran və Kuhistanın seyidləri kimi öz vilayətlərinin taxtlarına çıxdılar və onlara göstərilən yardımları, dəstək və şəfqət günün-gündən artmaqdadır. Ancaq müxəlifət olub üsyan qaldırması Rüstəmdarın valisi və Astrabadın hakimi işin sonunda nə ilə üzlaşdılar? Xarəzm vilayətinin, Xorasanın və Təbrizin vəziyyəti də gizli deyil ki, nə cür nifaq ilə itxilaf salmağa çalışdılar, nəsihətləri qəbul etmədilər və axırda əzilib məhv oldular. “Et-dikləri əməllərin mükəfatı”¹⁰. Bu mənanı bildirməyin və durumu bu cür əsaslı surətdə araşdırmağın məqsədi odur ki, Həzrət Risalətpənahın “fitnə tərəfdən Allahın lənətinə düşər olar” kəlamında deyildiyi kimi, əql ilə nəql qaydalarına məhəl qoymamaq və işin nizama salmağın şərti olan fərmana tabe olmağın yerinə ona qarşı qiyam qaldırmaq, fitnə-fəsad törətmək və işə xələl gətirmək bütövlükdə məhv olmağa gətirib çıxara bilər, ədavət və düşmənçilik yollarını axtarmağın da aqibəti çox təhlükəlidir. Bundan öncə adları çəkilənlərin hamısının başlanğıcını gələnlərdən o da qurtula bilməz. Sözlərin açığı, bunlar təccüb doğuran şeylərdir. İndi isə, əgər qanun, mərifət və əql baxımından istiqaməti düz tutmaq və işlərini sahmana salmaq istəyirsə, ümidini padşahın xoş münasibətinə və xosrovin lütfü ilə yardımına bağlayıb hicabsız¹¹ üzünü ələmin pənah gətirdiyi saraya tutmalıdır, ya qardaşlarından, ya da oğullarından birini yollayıb islam padşahı həzrətlərini öz vilayətində qəbul etmək fərmanını verməlidir ki, onun seyidliyi də nəzərə alınmaqla “o şəxslər ki, qəzəblərini udar və insanların günahlarından keçərlər”¹² kəlamına müvafiq olaraq onun cərimələr dəftərinə əfv qələmi ilə onun əməlləri ilə hərəkətləri haqqında bir cizgi çəkilsin və vilayət ilə ərazilər ona təslim edilsin. Əgər bu sözə tərs gəlib nəsihəti qəbul etməsə və başqalarının əhvalatından dərs çıxarmasa, onda müharibəyə hazırlaşsın, çünki bunun ardınca onun vilayətinə üz tutacağıq ki, təqdir səhifəsinə düşməli olanlar əzəmət lövhəsində öz əksini tapsın. Daha sonra moizələrlə öyüd-nəsihətlər qəbul olunmadığına görə baş verəcək hər hansı qarşıdurma ilə dava, qan tökülməsi ilə talançılıq, əsarət ilə qarət – bunların hamısı onun boynuna gələcək və günahkar da o olacaqdır. Vəssəlam.

¹ Süheyli – cənub yarımkürəsində birinci ölçülü parlaq ulduz.

² Həzarə, Nəkudəri, Çur və Gərəcistan – Əfqanıstan vilayətlərinin adlarıdır.

³ Yəni “sənin”

⁴ Hisari-şadiman – Əfqanıstanda Bəlx şəhərinə yaxın yerləşən şəhərdir. Qunduz, Bəqlan və Bədəxşan – Əfqanıstan vilayətlərinin adlarıdır.

⁵ Mehribadam, Qəndbadam və Şahrüxiyyə – vaxtilə Mərkəzi Asiyada olmuş şəhərlərin adlarıdır.

⁶ Osmanlı hökmdarı Sultan Bayzəid.

⁷ Rüb'i-məskun – Yer kürəsinin dördü bir hissəsi, insanların məskunlaşdıqları quru ərazi.

⁸ Seyyid Əli Kiya Gilani – Əmir Teymurun hakimiyyəti dövründə Mazandaran hakimi.

⁹ İbrahim. 52

¹⁰ Səcdə. 17

¹¹ Yəni, “üzüaçaq”, “sidqi-ürəklə”

¹² Ali-İmran. 134

Gözləyin, dünyaya qayıtmağım var

Mən elə bilirdim

Yay lövhələrindən

Torpağın həniri isti təndirtək
Üzümlü, gözümlü qarşalayanda,
Çöllərin ilğımı iməkləyərək,
Ləngər vura-vura sürünən anda,
Quşların qanadı salaq düşəndə,
Ayağı çirmalı, sinəsi açıq,
Başında tər rəngli bağlama yaylıq
Suçular hardansa peyda olaraq
Qovaa kölgəsinə qonaq düşəndə –
Mən elə bilirdim, elə bilirdim,
İstidən, bürküdən qarxır günəş,
təntiyir günəş,
darıxır günəş...

Bir də görürdüm ki, çimirik Kürdə.
Bizim aramızda "qonaq" da vardı –
İstidən, bürküdən qarxan günəş,
Nəfəsi tənğiyan, darıxan günəş
Özünü hardansa suya salardı.
Onun şəfəqləri qızıl tor kimi
Kürə qovuşardı, Kürdə axardı.
Ləpələr qızılı balıqlar kimi,
Tora baş vurardı, tordan çıxardı.
İyul günəşini gördüm beləcə,
Avqust günəşini gördüm beləcə.

Sonra, günortadan gün əyləndə
Üfüqə, dağlara bağlanmış toru
Çəkib aparardı kimsə gizlicə.
Bircə biz qalardıq, bir Kür qalardı,
Axşamdan soyuyur ocaq yeritək
Sular qaralardı
qaş qaralardı.

Yaxşı adamların azalır, dünya...

Yaxşı adamların azalır, dünya
Kosmosdan lazerlə
Nə bilim, nəylə
Ayağının altı qazılır, dünya.
Sənin nə xəbərin,
öz işindəsən;
Günlər bala-bala gödəlir, dünya,
Ömrün bala-bala qısalır, dünya
Sənin nə xəbərin,
öz işindəsən;

Dan atır,
gün batır,
ulduzlar yanır,
Bir yanın yatanda biri oyanır,
Günəşin başına pərvanə kimi
365 yol dolansan belə,
Ürəyin soyumur, soyumur, dünya -
Günəşi sevirən – bilirik bunu -
Planet sevgisinin nə olduğunu
Ürəyin soyumur –
havan soyumur,
Dənizin soyuyur,
gölin soyuyur.
Adamlar soyuyur, biri-birindən,
Ölkələr soyuyur biri-birindən.
Alovlı kürsülər, odlu natiqlər
Yaman oynadırlar səni yerindən
Yenə köks otürdün,
havan çatışmır-
Sənə də bir loğman gərəkdi, dünya,
Bəlkə səninki də ürəkdi, dünya?..

Qulağının dibində
hey xısm-xısm,
hey gizli-gizli
Səndən danışrlar, səndən deyirlər,
Sonra da susurlar hey sözlü-sözlü.
Eh... Bəlkə bu da bir tiryəkdə, dünya.

Pələngin, ceyranın,
cüyürün kimi
Qarağacın kimi,
turacın kimi.
Yaylağın
bulağın,
otlağın kimi,
Yaxşı adamların azalır, dünya,
Axırda bu da bir söz olar, dünya.
Çinar babaların, küknar ərlərin,
Söyüd xanımların, cüyür qızların,
Palıd kişilərin, sərvo qardaşların,
Maral adamların azalır, dünya.
Axırda bu da bir söz olar, dünya...

1985

Gözləyin, dünyaya qayıtmağım var

Bu dünyaya bir də qayıtmağım var
Qəbrimin üstündə bitən gülləri,
Uyumuş,
soyumuş torpağı-daşı
Ölüm sükutundan oyatmağım var.
Bilmirəm çiçəklə, bilmirəm ota,
Bilmirəm ağaqla, yoxsa buludla,
Dağları yerindən oynadıb gələn
Dəli qışqırıqla, yoxsa sükutla -
deyə bilmərəm.

Aparardım özümle öz dünyamı mən -
Ulduzlu göyləri, Aytı, günəşi,
İlgümlü çölləri, tapalıqları,
Dağları, düzləri, biçənəkləri
Son gündə, son anda, son saatımda
Aparardım gözümlə.
O günü, o anı, dəqiqəni də
Aparardım özüm.
Səsləri, sözləri, pıçıldları,
Kür tərəfdən gələn uğultuları
Mikrofon qulağım «yazdı» aparıldı.
Gecəli-gündüzlü, ömrüm boyunca
Kürün uğultusu məni çağırır,
Suyun şırıltısı məni çağırır,
Məni haraylayıb Qarayazıdan.
Mən də yuxularda hey uca-uca
gətmişəm ora.
İlgümlər çağırır məni uzaqdan,
Yəhərbel ilğımlar, kəhər ilğımlar,
Qarayel ilğımlar, ağıyel ilğımlar –
Çağırır düzlərdən – Qarayazıdan.

Kürün uğultusu aparıb məni,
Suyun şırıltısı çəkib aparıb.
Sehrli ilğımlar əl eləməklə
Aparıb, yaxama çöküb aparıb.
Məni bu dünyaya bir də, yenidən
Bəlkə o uğultu gətirə bildi,
Bəlkə o şırıltı gətirə bildi.
Bəlkə o ilğımlar sehrli yolla
Məni bu dünyaya ötürə bildi.

Nəsa, ürəyimə damıb, bilirəm -
Bəlkə də yüz ildən, min ildən sonra,
Milyon ildən sonra – nə bilmək olar -
Nə vaxtsa dönəcək ömrün illəri...

Görkəmli şair və publisist İsa İsmayılzadə sağ olsaydı, bu il martın 15-də 75 yaşını qeyd edəcəkdik. Amma o, cəmi 57 il yaşadı. Bununla belə, İsmayılzadə özündən sonra sanballı poetik və publisistik irs qoyub getdi. Bu yaz günlərində şairin xatirəsini anır, əsərlərinin daha da geniş yayılacağına, öz həqiqi dəyərini alacağına ümid edirik.

Təsədüfən köhnə kitabların birində avtoqrafı məni yaman tutdu: "Ömrü boyu sözün qabağından qaçmamışam... Amma sənə layiq söz tapa bilmirəm..."

Bu sözlər İsa İsmayılzadənin idi. Bu sözlər də eləcə:

"Hərdən sözün-seirin sıxıntısından, qələmə gəlməyən sözün, əlimə gəlməyən sözün ağrısından ürəyim sızıldayır; dünyada hər şeyin mənədən ötrü qurtardığı belə anlarda harasa baş götürüb qaçmaq, uzaqlarda, əl çatmayan, ün yetməyən bir yerdə yolunu gözləyən itkin sözlərin dalınca düşmək, doğma, əziz adam kimi sözə sığınmaq, o sözün boyunu oxşamaq istəyirəm".

Bu sözləri də o demişdi:
"Hər şeir ömrümü uzadır bir gün, amma... ikicə gün alır ömrümdən..."

Söz diri idi, canlı idi. Hər şey sözdə gizliydi. Hər şeyin açması sözə bağlıydı. Hər kəs fərqiçində olduğu və olmadığı qədər sözlərdən asılı idi. Sözün taleyi şairin taleyi idi.

İsa İsmayılzadə belə bir şair idi. Özü-öz içində gizli. Yozumu ancaq özünə və sözə bəllli. Onun fikrincə, əsl yazıçı heç nədən asılı olmamalıdır, çünki şair olurlar, şair doğulurlar...

Ən böyük şeirləri vətən və yurd haqqındaydı, çünki ona görə, əsl yazıçının içində gözəgörünməz bir hüceyrə var ki, o, torpaq ağrısını tez duyur...

Qatar gedər Arazboyu
Qaldım qovrula-qovrula
Qarşı dağlar görünəndə
Qaldım qovrula-qovrula

Omüründən bir qatar keçərdi həmişə. Bakı-Tbilisi, Tbilisi-Bakı.

Ömrümdən bir qatar
keçər həmişə -
Bakı-Tbilisi, Tbilisi-Bakı...
Yağışı, küləyi biçər həmişə,
Yuxumu, duyğumu biçər həmişə,
Gecədən, gündüzdən keçər həmişə,
İllərlə yolları ölçər həmişə.

İsa İsmayılzadə şeiri sanki qatar səsinə bənd idi. Bütün gedənlər bu səslə geri gələcək sanki.

Onca ildə,
Vaqon pəncərəsindən
Boz çöllərə baxa-baxa
Gözləri yol çəkəcəkdə,
Duman kimi, yuxu kimi
Anam gəlib-gedəcəkdə,

Onca ildə
Nəticə görəcəkdə, ana itirəcəkdə...
Sonra mənim toyumda
Əlləri ağır-ağır
qalxacaqdı çiyinə
"Ənzəli" havasına...

Söz nə idisə, elastik idi, onu istənilən yerə əymək, plastilin kimi ondan istədiyini şəkli almaq olardı. Amma bu, hamıya müyəssər olmurdu.

"Mən bir termos şüşəsiyəm" - deyirdi şair – "Çilik-çilik olub içini tökülmüş termos şüşəsi..." İçinin qırıqlarını, sınıqlarını ifadə etmək üçün daha uğurlu bir ifadə tapmaq olmazdı. Bu, itirilən zamanın qorxusunu ifadə edirdi həm də...

Sözün ölçülərini bilirdi, ona görə sözlə davranmaq onun üçün asan idi. Ona görə özü ola bilirdi. Ona görə şeirin üstündə əziyyət çəkmirdi, sözün qabağından qaçmırdı (Yenə avtoqraf kimi yazdığı sözləri xatırlayıram)...

Təpədən-dırnağa şair idi. İlhamına isə ancaq həsəd aparmaq olardı.

O dəyə
o tapə,
o qar, o yağış,
O vaqon bürküsü,
təyyarə səsi,
İçimdən duyğutək sütiyan illər,
Mənim gözlərimdə uyuyan çöllər
Dolardı otağa...

Bir gecə, bir mən
Uçardım ilhamın qanadlarında.
Duyğu yağışında islanmağımın,
Fikir yoxuşunda usanmağımın
Xəbərim olmazdı, olmazdı onda.

İsa İsmayılzadənin şeirlərində həsrətin sehiri var. Həsrət ayrıca bir obrazdır. Həsrət nəfəs alır, danışır. Hər şeyi öz arxasınca aparır. Canlı-cansız nə varsa, bu həsrətə uyğunlaşmağa və onun taleyini yaşamağa məhkumdur. Amma ən böyük həsrəti "Söz həsrəti" idi.

İllərlə qəlbimdə söz böyüdüydüm,
Misralar dönərdi yolyoldaşıma,
Könül sirdaşıma,
qan qardaşıma.

İllərlə qəlbimdə söz böyüdüydüm,
Qoşulub köçəri duyğularıma
Gecəli-gündüzlü
hey yol gedərdim.

Şeirlərinin birində "ürəyim yağışlı günlərdən asılı qaldı", - deyir. Yağış, ötüb-keçən vaxtdır. Yağış, zamanın bir başqa adıdır.

Qalib saçlarımda yağışın ətri,
Qalib dodağırmda yağışın dadı.
Yanağırmda sərin nəfəsi qalib
Gözümə qurumuş sevinci qalib.
Qulağırmda səsi qalib.

Yağışlı günlərimiz niyə azaldı? Bunu ancaq şair deyə bilərdi.

Yağışlı günlərdən asılı qalan
Ürəyim cadar-cadar
Səsim-sözüm cadar-cadar...

Yenə İsa İsmayılzadənin "Bir ömürlük gecə" kitabına yazdığı avtoqrafı xatırlayıram. Bu sözlər də bir anın əbədiyyəti kimidir: "Ömrüm boyu sözün qabağından qaçmamışam, indi də eləcə. Amma yenə sənə layiq söz tapmaqda çətinlik çəkirəm".

Atam, tərcüməçi Natiq Səfərova yazılmış bir avtoqraf... Saralmış vərəqdə tarix 89-cu ili göstərir. Əslində bu tarix üçün bu qədər saralmamalıydı bu vərəqlər. Görünür, bu da bir təledir.

Söz hər zaman təzədir. Amma yenə də sizə layiq söz tapa bilmədim, İsa müəllim...

Günel NATİQ

Xosrov ŞAHANI
(İran)

Ostandarımız dünyasını dəyişəndə (Allah ona rəhmət eləsin!) çox kədərləndik. Rəhmətliyin, ostandarımız olduğu bütün illər ərzində hələ kimsənin onun haqqında pis bir söz dediyini eşitməmişdik. Axı o, həmişə öz təbəələrinə ata qaygısı göstərmiş, kasıb-kusuba da imkanı daxilində əl tutmuşdu.

Mərhumun xidmətlərinə hörmət əlaməti olaraq, tabutu məzarstanaya kimi çiyinlərdə getdi. Qara bayraqların, əklillərin yer aldığı matəm karvanının ucu-bucağı görünmürdü.

Ertəsi gün isə cümə məscidində ehsan verildi. Bütün şəhər əhli ilə birlikdə bəndeyi-həqiriniz də məclisdə iştirak edirdi.

Xalqın öz rəhbərlərini yaxşı tanıdığı və hər zaman namuslu hakimi namussuzdan fərqləndirdiyini parlaq şəkildə nümayiş etdirən bu yas mərasimini əbədiləşdirmək üçün foto və kinomüxbirlər dəvət olunmuşdu.

Mən minbərin qarşısında oturmuşdum. İki qare avazla Quran oxuyurdu. Məclis əhli dua edir, pıçıldadır, mərhumun yüksək əxlaqi keyfiyyətlərindən danışır. Bu ağır itkidən necə kədərləndiyi hər kəsin üzündən aydın oxunurdu.

Məclisin ən qızgın çağında, qəflətən, bir dostumun bir-iki gün qabaq danışdığı lətifə yadıma düşdü. Dəhşətli dərəcədə gülməli lətifəydi.

Barmaqlarımı daraq kimi bir-birinə keçirib əsəbiliklə sıxdım, mərhumun obrazını xatirəmdə canlandırmağa çalışdım ki, bəlkə sifətində kədər ifadəsi verə bilim. Amma ha illah edib gülüşümü boğmağa çalışsam da, gic gülmək məndən əl çəkmək istəmərdi. Onda mənə məlum olan bütün məşhur qorxulu şeylər - nə bilim, inkvizisiya, cəhənnəm əzabı, Kərbəla müsibəti haqqında... düşünməyə başladım. Ancaq bunun da bir xeyiri olmadı. Sanki kimsə qəsdən məni güldürmək üçün gah Molla Nəsrəddinin məzəli hekayətlərini, gah da Übeyd haqqındakı lətifələri qulağıma pıçıldayırı. Sözlə deyiləsi deyil, gülməkdən ölürdüm mən yazıq.

Düzdü, gülməyinə səssiz güldürdüm, amma gülmədən qulaqlarımın dibinəcən əyilmiş ağızımı necə gizlətmək olardı? İlahi, əgər birdən mənim dəli qəhqəhəm məscidin günbəzində əks-səda versə, neyləyərdim? Qare buna necə baxar? Mən hələ şəhərimizin hörmətli ağısaqqallarını demirəm! Bəs rəhmətliyin əzizləri, qohumları başıma nə oyun gətirərlər? Söylərlər, ya iti qovan kimi qovarlar? Mən onların əlindən canımı qurtarmaq üçün məscidin başına necə dolandığımı, onların da məni təqib etdiklərini aydın təsəvvür eləyirdim...

Xülasə, mənim o gün bu lənətə gəlmiş gülməyə görə nələr çəkdiyimi bir Allah bilir. Ancaq yas mərasimindən sonra küçəyə çıxan kimi gülməyim də dayandı, elə bil heç olmamışdı...

Bu hadisədən on-on iki gün keçirdi. Bir dəfə iş vaxtı otağıma tanınmadığım bir cənab gəlib həmkarlarımdan nəsə soruşdu. Onlar başları ilə mən tərəfi nişan verdilər. Naməlum kişi mənə yaxınlaşdı qulağıma pıçıldadı:

- Mənimlə gedək, yeddinci bölmədənəm.

- Kiminlə danışmaq şərafinə nail oluram? - maraqlandım.

- Mən müvəkkiləm, - deyər cavab verdi.

- Axı nə olub, niyə sizinlə getməliyəm ki?

- Bilmirəm. Mənim vəzifəm sizi tapıb deyilən ünvanı çatdırmaqda.

Vicdanım təmiz olduğuna görə sakitcə qalxıb naməlum kişiylə yeddinci bölməyə yollandım.

İçəri girəndə rəis mənə yer göstərərək oturmağı təklif elədi. Mən oturdum. Rəis qarşısındakı qovluğa bağladı, başqasını açdı. Tərcümeyi-halına aid məlumatları dəqiqləşdirdikdən sonra soruşdu:

- Yaxşı, əgər düşməni olmamısansa, bəs niyə onun ölümünə sevinirdin?

- Kim, ağayi-rəis, mən sevinirdim?

- Bəs kim?

İşə düşmədik, sən Allah? Deyəsən, söhbətimizin axırı heç yaxşı qurtarmayacaqdı. Dil-dodağım qurudu, ürəyim aramsız döyünməyə başladı. Amma, bununla belə, həm də sevindim ki, rəhmətlik ən azından, özünü heç nəylə ləkələməyib. Bir də hiss olunurdu ki, yeddinci bölmənin rəisi onun pərəstişkarlarındandı...

- Ağayi rəis! - dedim. - Bu nə sözdü danışsınız? Heç mən ostandarın ölümünə sevinə bilərəmmi? Bir də ki, ümumiyyətlə, kiminsə ölümünə deyib-gülmək olarmı?!

Bunu eşidən rəis həzrətləri karton qutunu açdı, bir dəstə fotoşəkilin arasından birini çıxarıb mənə uzatdı:

- Al, bax, tanıdın kimdi? - dedi.

- Mərhum ostandarla sizin nə kimi münasibətləriniz olub?

- Heç bir münasibətimiz olmayıb, ağayi rəis, - dedim. - Mən kim, ostandar kim... Ancaq rəhmətlik çox yaxşı adam idi! Onun ölümü hamı kimi, məni də kədərləndirib.

- De görüm, yas məclisinə niyə getmişdin?

- Necə yəni, niyə? Qərribə sual verirsiniz, ağayi-rəis! - deyər təəcübümü gizlətmədim, bir tərəfdən də düşündüm ki, yaqın mərhum nəsə bir səhv iş tutubmuş, mən də bundan xəbərsiz onun yasına getmişəm. Bircə o qalmışdı ki, bunu mənim onunla yaxın olmağımın sübutu kimi gözümə soxsunlar... Nə isə, tüpürçəyimi uddum, fikrimi topladım və çəşməyə üçün etinasız halda:

- Hamı gedirdi, zati-aliləri, mən də getdim, - dedim.

Rəis arif adamlar kimi gülməsündü:

- Hamının getdiyini bilirəm. Amma onlar gediblər ki, mərhumun yaxınlarının dərdinə şərik olsunlar. Bəs sən in orda nə itin azmışdı?

- Elə mən də ona görə getmişdim, - təəddüdlə cavab verdim. - Bir də ki, mən başa düşürəm, siz nəyi nəzərdə tutursunuz?

- Eybi yox, bu saat başa düşsən, - rəis bir siqaret alışıdır cavab verdi. Sonra masasını siyirtməsindən iki böyük karton qutu çıxarıb soruşdu:

- Hələ bir de görüm, sən ostandarın əleyhinə olmusan?

- Əleyhinə? Bu nə sözdü, əgər əleyhinə olmuş olsaydım, cənazəsini qəbiristanlığa kimi piyada yola salardımı?

- Yaxşı, əgər düşməni olmamısansa, bəs niyə onun ölümünə sevinirdin?

- Kim, ağayi-rəis, mən sevinirdim?

- Bəs kim?

İşə düşmədik, sən Allah? Deyəsən, söhbətimizin axırı heç yaxşı qurtarmayacaqdı. Dil-dodağım qurudu, ürəyim aramsız döyünməyə başladı. Amma, bununla belə, həm də sevindim ki, rəhmətlik ən azından, özünü heç nəylə ləkələməyib. Bir də hiss olunurdu ki, yeddinci bölmənin rəisi onun pərəstişkarlarındandı...

- Ağayi rəis! - dedim. - Bu nə sözdü danışsınız? Heç mən ostandarın ölümünə sevinə bilərəmmi? Bir də ki, ümumiyyətlə, kiminsə ölümünə deyib-gülmək olarmı?!

Bunu eşidən rəis həzrətləri karton qutunu açdı, bir dəstə fotoşəkilin arasından birini çıxarıb mənə uzatdı:

- Al, bax, tanıdın kimdi? - dedi.

- Mərhum ostandarla sizin nə kimi münasibətləriniz olub?

- Heç bir münasibətimiz olmayıb, ağayi rəis, - dedim. - Mən kim, ostandar kim... Ancaq rəhmətlik çox yaxşı adam idi! Onun ölümü hamı kimi, məni də kədərləndirib.

- De görüm, yas məclisinə niyə getmişdin?

- Necə yəni, niyə? Qərribə sual verirsiniz, ağayi-rəis! - deyər təəcübümü gizlətmədim, bir tərəfdən də düşündüm ki, yaqın mərhum nəsə bir səhv iş tutubmuş, mən də bundan xəbərsiz onun yasına getmişəm. Bircə o qalmışdı ki, bunu mənim onunla yaxın olmağımın sübutu kimi gözümə soxsunlar... Nə isə, tüpürçəyimi uddum, fikrimi topladım və çəşməyə üçün etinasız halda:

- Hamı gedirdi, zati-aliləri, mən də getdim, - dedim.

Rəis arif adamlar kimi gülməsündü:

- Hamının getdiyini bilirəm. Amma onlar gediblər ki, mərhumun yaxınlarının dərdinə şərik olsunlar. Bəs sən in orda nə itin azmışdı?

- Elə mən də ona görə getmişdim, - təəddüdlə cavab verdim. - Bir də ki, mən başa düşürəm, siz nəyi nəzərdə tutursunuz?

- Eybi yox, bu saat başa düşsən, - rəis bir siqaret alışıdır cavab verdi. Sonra masasını siyirtməsindən iki böyük karton qutu çıxarıb soruşdu:

- Hələ bir de görüm, sən ostandarın əleyhinə olmusan?

- Əleyhinə? Bu nə sözdü, əgər əleyhinə olmuş olsaydım, cənazəsini qəbiristanlığa kimi piyada yola salardımı?

- Yaxşı, əgər düşməni olmamısansa, bəs niyə onun ölümünə sevinirdin?

- Kim, ağayi-rəis, mən sevinirdim?

- Bəs kim?

İşə düşmədik, sən Allah? Deyəsən, söhbətimizin axırı heç yaxşı qurtarmayacaqdı. Dil-dodağım qurudu, ürəyim aramsız döyünməyə başladı. Amma, bununla belə, həm də sevindim ki, rəhmətlik ən azından, özünü heç nəylə ləkələməyib. Bir də hiss olunurdu ki, yeddinci bölmənin rəisi onun pərəstişkarlarındandı...

- Ağayi rəis! - dedim. - Bu nə sözdü danışsınız? Heç mən ostandarın ölümünə sevinə bilərəmmi? Bir də ki, ümumiyyətlə, kiminsə ölümünə deyib-gülmək olarmı?!

Bunu eşidən rəis həzrətləri karton qutunu açdı, bir dəstə fotoşəkilin arasından birini çıxarıb mənə uzatdı:

- Al, bax, tanıdın kimdi? - dedi.

- Mərhum ostandarla sizin nə kimi münasibətləriniz olub?

- Heç bir münasibətimiz olmayıb, ağayi rəis, - dedim. - Mən kim, ostandar kim... Ancaq rəhmətlik çox yaxşı adam idi! Onun ölümü hamı kimi, məni də kədərləndirib.

- De görüm, yas məclisinə niyə getmişdin?

- Necə yəni, niyə? Qərribə sual verirsiniz, ağayi-rəis! - deyər təəcübümü gizlətmədim, bir tərəfdən də düşündüm ki, yaqın mərhum nəsə bir səhv iş tutubmuş, mən də bundan xəbərsiz onun yasına getmişəm. Bircə o qalmışdı ki, bunu mənim onunla yaxın olmağımın sübutu kimi gözümə soxsunlar... Nə isə, tüpürçəyimi uddum, fikrimi topladım və çəşməyə üçün etinasız halda:

- Hamı gedirdi, zati-aliləri, mən də getdim, - dedim.

Rəis arif adamlar kimi gülməsündü:

- Hamının getdiyini bilirəm. Amma onlar gediblər ki, mərhumun yaxınlarının dərdinə şərik olsunlar. Bəs sən in orda nə itin azmışdı?

- Elə mən də ona görə getmişdim, - təəddüdlə cavab verdim. - Bir də ki, mən başa düşürəm, siz nəyi nəzərdə tutursunuz?

- Eybi yox, bu saat başa düşsən, - rəis bir siqaret alışıdır cavab verdi. Sonra masasını siyirtməsindən iki böyük karton qutu çıxarıb soruşdu:

- Hələ bir de görüm, sən ostandarın əleyhinə olmusan?

- Əleyhinə? Bu nə sözdü, əgər əleyhinə olmuş olsaydım, cənazəsini qəbiristanlığa kimi piyada yola salardımı?

"Əgər getməsəm, - düşündüm, - bədxahların ağayi ostandara deyəcəklər ki, filankəs sənə hörmət elmədiyi üçün toya da gəlməyib, yox, durub getsəm, hardan bilim ki, yenə də bənzər bir hadisəylə üzləşməyəcəyəm?"

Ən son ana kimi təəddüd edirdim. Axırda - "eh, nə olur olsun", - deyib getməyi qərara aldım.

Toy günü ertədən gedib saçımı kəsdirdim, üzümü tərəş elətdirdim, axşam da geyinib-kecinib toya yollandım. Pah, toy nə toy! Hər tərəf gül-çiçəklə bəzədilmişdi, rəngbərəng işıqlardan gözlər qamaşırı. Süfrəyə cürbəcür meyvələr, şirniyyat, şərbətlər düzülmüşdü. Hələ qonaqlar! Xanımlar və ağalar gözəllikdə, kübarlıqda sanki yarışa girmişdilər. Zarafatlı bəyəm, o boyda ostandar qızını əvə verirdi!

Mən salonun uzaq küncündə, şamlı torşerin yanında oturub ətrafa baxmağa başladım. Gördüm ki, hamı deyib-gülür. Mən də çalışdım ki, təbəssüm üzümdən əskik olmasın.

Mən salonun uzaq küncündə, şamlı torşerin yanında oturub ətrafa baxmağa başladım. Gördüm ki, hamı deyib-gülür. Mən də çalışdım ki, təbəssüm üzümdən əskik olmasın.

Mən salonun uzaq küncündə, şamlı torşerin yanında oturub ətrafa baxmağa başladım. Gördüm ki, hamı deyib-gülür. Mən də çalışdım ki, təbəssüm üzümdən əskik olmasın.

Mən salonun uzaq küncündə, şamlı torşerin yanında oturub ətrafa baxmağa başladım. Gördüm ki, hamı deyib-gülür. Mən də çalışdım ki, təbəssüm üzümdən əskik olmasın.

Mən salonun uzaq küncündə, şamlı torşerin yanında oturub ətrafa baxmağa başladım. Gördüm ki, hamı deyib-gülür. Mən də çalışdım ki, təbəssüm üzümdən əskik olmasın.

Mən salonun uzaq küncündə, şamlı torşerin yanında oturub ətrafa baxmağa başladım. Gördüm ki, hamı deyib-gülür. Mən də çalışdım ki, təbəssüm üzümdən əskik olmasın.

Mən salonun uzaq küncündə, şamlı torşerin yanında oturub ətrafa baxmağa başladım. Gördüm ki, hamı deyib-gülür. Mən də çalışdım ki, təbəssüm üzümdən əskik olmasın.

Mən salonun uzaq küncündə, şamlı torşerin yanında oturub ətrafa baxmağa başladım. Gördüm ki, hamı deyib-gülür. Mən də çalışdım ki, təbəssüm üzümdən əskik olmasın.

Mən salonun uzaq küncündə, şamlı torşerin yanında oturub ətrafa baxmağa başladım. Gördüm ki, hamı deyib-gülür. Mən də çalışdım ki, təbəssüm üzümdən əskik olmasın.

Mən salonun uzaq küncündə, şamlı torşerin yanında oturub ətrafa baxmağa başladım. Gördüm ki, hamı deyib-gülür. Mən də çalışdım ki, təbəssüm üzümdən əskik olmasın.

Mən salonun uzaq küncündə, şamlı torşerin yanında oturub ətrafa baxmağa başladım. Gördüm ki, hamı deyib-gülür. Mən də çalışdım ki, təbəssüm üzümdən əskik olmasın.

Mən salonun uzaq küncündə, şamlı torşerin yanında oturub ətrafa baxmağa başladım. Gördüm ki, hamı deyib-gülür. Mən də çalışdım ki, təbəssüm üzümdən əskik olmasın.

Mən salonun uzaq küncündə, şamlı torşerin yanında oturub ətrafa baxmağa başladım. Gördüm ki, hamı deyib-gülür. Mən də çalışdım ki, təbəssüm üzümdən əskik olmasın.

Mən salonun uzaq küncündə, şamlı torşerin yanında oturub ətrafa baxmağa başladım. Gördüm ki, hamı deyib-gülür. Mən də çalışdım ki, təbəssüm üzümdən əskik olmasın.

Mən salonun uzaq küncündə, şamlı torşerin yanında oturub ətrafa baxmağa başladım. Gördüm ki, hamı deyib-gülür. Mən də çalışdım ki, təbəssüm üzümdən əskik olmasın.

Mən salonun uzaq küncündə, şamlı torşerin yanında oturub ətrafa baxmağa başladım. Gördüm ki, hamı deyib-gülür. Mən də çalışdım ki, təbəssüm üzümdən əskik olmasın.

Mən salonun uzaq küncündə, şamlı torşerin yanında oturub ətrafa baxmağa başladım. Gördüm ki, hamı deyib-gülür. Mən də çalışdım ki, təbəssüm üzümdən əskik olmasın.

Mən salonun uzaq küncündə, şamlı torşerin yanında oturub ətrafa baxmağa başladım. Gördüm ki, hamı deyib-gülür. Mən də çalışdım ki, təbəssüm üzümdən əskik olmasın.

Mən salonun uzaq küncündə, şamlı torşerin yanında oturub ətrafa baxmağa başladım. Gördüm ki, hamı deyib-gülür. Mən də çalışdım ki, təbəssüm üzümdən əskik olmasın.

Mən salonun uzaq küncündə, şamlı torşerin yanında oturub ətrafa baxmağa başladım. Gördüm ki, hamı deyib-gülür. Mən də çalışdım ki, təbəssüm üzümdən əskik olmasın.

Mən salonun uzaq küncündə, şamlı torşerin yanında oturub ətrafa baxmağa başladım. Gördüm ki, hamı deyib-gülür. Mən də çalışdım ki, təbəssüm üzümdən əskik olmasın.

Mən salonun uzaq küncündə, şamlı torşerin yanında oturub ətrafa baxmağa başladım. Gördüm ki, hamı deyib-gülür. Mən də çalışdım ki, təbəssüm üzümdən əskik olmasın.

Mən salonun uzaq küncündə, şamlı torşerin yanında oturub ətrafa baxmağa başladım. Gördüm ki, hamı deyib-gülür. Mən də çalışdım ki, təbəssüm üzümdən əskik olmasın.

Mən salonun uzaq küncündə, şamlı torşerin yanında oturub ətrafa baxmağa başladım. Gördüm ki, hamı deyib-gülür. Mən də çalışdım ki, təbəssüm üzümdən əskik olmasın.

Mən salonun uzaq küncündə, şamlı torşerin yanında oturub ətrafa baxmağa başladım. Gördüm ki, hamı deyib-gülür. Mən də çalışdım ki, təbəssüm üzümdən əskik olmasın.

Mən salonun uzaq küncündə, şamlı torşerin yanında oturub ətrafa baxmağa başladım. Gördüm ki, hamı deyib-gülür. Mən də çalışdım ki, təbəssüm üzümdən əskik olmasın.

Mən salonun uzaq küncündə, şamlı torşerin yanında oturub ətrafa baxmağa başladım. Gördüm ki, hamı deyib-gülür. Mən də çalışdım ki, təbəssüm üzümdən əskik olmasın.

Mən salonun uzaq küncündə, şamlı torşerin yanında oturub ətrafa baxmağa başladım. Gördüm ki, hamı deyib-gülür. Mən də çalışdım ki, təbəssüm üzümdən əskik olmasın.

Mən salonun uzaq küncündə, şamlı torşerin yanında oturub ətrafa baxmağa başladım. Gördüm ki, hamı deyib-gülür. Mən də çalışdım ki, təbəssüm üzümdən əskik olmasın.

Mən salonun uzaq küncündə, şamlı torşerin yanında oturub ətrafa baxmağa başladım. Gördüm ki, hamı deyib-gülür. Mən də çalışdım ki, təbəssüm üzümdən əskik olmasın.

Mən salonun uzaq küncündə, şamlı torşerin yanında oturub ətrafa baxmağa başladım. Gördüm ki, hamı deyib-gülür. Mən də çalışdım ki, təbəssüm üzümdən əskik olmasın.

Mən salonun uzaq küncündə, şamlı torşerin yanında oturub ətrafa baxmağa başladım. Gördüm ki, hamı deyib-gülür. Mən də çalışdım ki, təbəssüm üzümdən əskik olmasın.

Mən salonun uzaq küncündə, şamlı torşerin yanında oturub ətrafa baxmağa başladım. Gördüm ki, hamı deyib-gülür. Mən də çalışdım ki, təbəssüm üzümdən əskik olmasın.

Mən salonun uzaq küncündə, şamlı torşerin yanında oturub ətrafa baxmağa başladım. Gördüm ki, hamı deyib-gülür. Mən də çalışdım ki, təbəssüm üzümdən əskik olmasın.

Mən salonun uzaq küncündə, şamlı torşerin yanında oturub ətrafa baxmağa başladım. Gördüm ki, hamı deyib-gülür. Mən də çalışdım ki, təbəssüm üzümdən əskik olmasın.

Mən salonun uzaq küncündə, şamlı torşerin yanında oturub ətrafa baxmağa başladım. Gördüm ki, hamı deyib-gülür. Mən də çalışdım ki, təbəssüm üzümdən əskik olmasın.

Mən salonun uzaq küncündə, şamlı torşerin yanında oturub ətrafa baxmağa başladım. Gördüm ki, hamı deyib-gülür. Mən də çalışdım ki, təbəssüm üzümdən əskik olmasın.

Mən salonun uzaq küncündə, şamlı torşerin yanında oturub ətrafa baxmağa başladım. Gördüm ki, hamı deyib-gülür. Mən də çalışdım ki, təbəssüm üzümdən əskik olmasın.

Mən salonun uzaq küncündə, şamlı torşerin yanında oturub ətrafa baxmağa başladım. Gördüm ki, hamı deyib-gülür. Mən də çalışdım ki, təbəssüm üzümdən əskik olmasın.

Xülasə, mən sanki başqa bir aləmə düşmüşdüm və təzədən yerə qayıtmağa heyim qalmamışdı...

Gecəyarısından sonra, qonaqlar artıq dağılışmağa başlamışdı. Mən də dərin iztirablar içində küçəyə çıxdım.

Üstündən heç bir həftə keçməmişdi ki, elə həmənkə müvəkkil yenə gəlib başımın üstünü aldı.

- Hə, yenə gəldin? Xeyir ola?

- Xeyir olub-olmadığını sizə yeddinci bölmənin rəisi özü deyəcək!

- deyib məni qabağına qatdı.

Ay Allahım, deyəsən, bu yeddinci bölmə məxsusi olaraq məndən ötrü yaradılmışdı.

Otağa daxil olan kimi artıq mənə tanış ağanı gördüm. O, masa arxasında əyləşib növbəti bir "işin" səhifələrini vərəqləyirdi. Məni görən kimi ağaya elə bil od qoydular:

- Yaramaz! Nə deyirsən, indi biz sənəylə neyləyək? - bağırırdı.

- Noolub ki, ağayi rəis? Bəyəm mən yenə də, Allah eləməmiş, güllüb-eləmişəm?

- Kaş elə güldüyün! - səsinə başına atdı. - Sən... sən satqınlıq eləmişən! Başa düşdün? Xainin yekəsisən!

- Nə danışsınız, mən kimə xəyanət eləmişəm axı? Mən axı kiməm ki, xəyanətəkar olum?

- Sən istənilən hakimiyyətin, istənilən ostandarın, istənilən hökumətin düşmənisən! Bildin?

- Bildim, bildim... Ancaq axı nəyə görə, hə? Bu hardan ağılıza gəldi? Əgər mən ostandara düşmənsə, heç sabaha sağ çıxmıyım! Allaha and olsun ki, vergiləri vaxtı-vaxtında ödəyirəm, bütün qanunlara sözsüz əməl eləyirəm. Axı əlinizdə nə kimi sübutunuz var ki, mən ostandarın düşməniyəm?

O, siyirmədən şəkil qutusunu çıxardı və əlinə keçən bir şəklə götürüb mənə uzatdı.

Bəli, ostandarın qızının toy şəklidi. Qonaqların üzündən sevinc yağır. Təkcə mən bədbəxt, bir sifətdəyəm ki, elə bil gəmilərim batıb, elə bil toyda yox, yasdayam. İkinci şəkildə də eyni mənzərədi: hamı deyir-gülür, mənə elə bil indicə ən axırıncı əzizimi itirib yetim qalmağımın acısını çəkirəm.

- Nədi, bundan sonra da xain olduğunu boynuna almayacaqsan? Heç oyan-buyanı yoxdu, sən ağayi ostandarın düşməni olduğun üçün onun balasının xoşbəxtliyini həzm eləyə bilmirsən! Biləsən ki, bu şəkilləri ona göstəriblər, o da göstəriş verib ki, biz sənə üstündən gözümlü çəkməyək.

Mən yenə nə qədər and-aman eləyib: - "Vallah, göz yaşlarıma səbəb heç də ostandara düşmənləşməyən deyil, şamın odunda yanmış kül olan biçərə pərvanədi, əmim oğlunun faciəli ölümüdür", - desəm də rəisi inandırmaq mümkün

Bu səhifəni uşaqlar, yeniyetmələr üçün hazırlamışıq. Amma bu, heç də o anlama gəlməsin ki, səhifəmizi oxuyarkən böyüklər zövq almayacaq. Mütləq alacaqlar, çünki elm öyrənmək, savad almaq insanın əbədi, həmişəcavan arzularındandır. Bəşəriyyət zaman-zaman adamları iki yerə bölüb: savadlılara və bisavadlara. Bütün sivilizasiyalar ona görə sivilizasiya olub ki, içindəki savadlı kəsim, düşünən insanlar artıb, fərqli bir mədəniyyət yarada bilib. Müasir dövrdə elmə, biliyə can atmaq daha vacibdir, çünki dünənə kimi qarşımızda bir sirr olaraq qalan çox mətləblər artıq çözümlə-çözümlə gedir, bildiklərimiz artır, bilmədiklərimiz azalır. Amma nə qədər öyrənsək də, bilmədiklərimiz bildiyimizdən qat-qat çox olaraq qalacaq. Səhifəmizi müntəzəm izləsəniz, minlərlə mürəkkəb sualın sadə cavabını tapacaqsınız. Bu mətləblərin əksəriyyəti ilə orta məktəbdə rastlaşmışıq, amma təəssüf ki, dərslərimizin, nədənsə həmişə qəliz olan elmi dili ucbatından çox şey əxz edə bilməmişik. Biz heç də o iddiada deyilik ki, "Hər suala bir cavab" rubrikamızı izləyə-izləyə savadlanacaq, alim olacaqsınız. Məqsəd uşaqlarımızın dünyagörüşünü genişləndirmək, onları həmişə diqqət mərkəzində olan maraqlı həmsöhbətə çevirməkdir.

İlqar ƏLFI

Əjdahalar əslində olubmu?

Dəhşətli əjdahalar planetimizin bütün güşələrində yaşayan xalqların nağılları, əfsanələrində mövcud olan bir personajdır. Onları təsvir edəndə nəhəng, ilanabənzər, dəhşətli məxluqlar qiyafəsində çəkirlər ki, görkəmlərindən adamın canına üşütmə düşür. Əjdahalar alov püskürür, onların ağır-burunlarından qara tüstü çıxır, nərələri isə o qədər güclü olur ki, səslərindən yer titrəyir. Qədim yunan miflərindən birindəki əjdaha – doqquzbaşlı Hidranın şöhrəti geniş yayılıb. O, Herakl tərəfindən öldürülənədək, saysız-hesabsız gözəl qızın qənimti idi.

Qədim yunanların təsvir etdiyi başqa bir ağzından od püskürən dəhşətli məxluq Ximera idi. Onu Peqas adlı qanadlı atının köməyiylə gənc döyüşçü Bellerfon öldürür. Rus xalq nağıllarında da çox məşhur bir əjdaha var – Zmey Qorınıç. Əfsanəvi əjdahaların çoxu saysız-hesabsız sərvətlərin keşiyində dururdu. Azərbaycan nağıllarında əjdahalar adətən çayın qabağını kəsib xalqdan istədiyini alırdı. Qızıl qoyun dərisini isə başqa bir əjdaha – yüzgözlü nəhəng qoruyurdu. Əjdahalar bir qayda olaraq, nağıllarda şər qüvvələrin bir aləti kimi təsvir olunur. Lakin bəzi nağıllarda əjdaha insanların tərəfinə keçib onları bələdən qoruyur.

Qədim zamanlarda döyüşçülər əjdaha şəkillərini qalxanlarının üzünə çəkirdilər ki, düşmənlərinin canlarına qorxu salsınlar. Qeyd etmək lazımdır ki, insanlar bəzən əjdahaların reallığına həqiqətən inanırdılar. Kolumba-qədərkə dənizçilər tanımadıqları okeanlara səfər etməkdən məhz suyun dərinliklərində yaşayan, gəmiləri uda bilən, quyruğunun hərəkətiylə dəhşətli dalğalar qaldıra bilən nəhənglərə görə çəkirdilər.

Təbii ki, onlar səhv edirdilər. Belə ki, əjdahalar yalnız əfsanə və nağıllarda olur. Yaxşı, bəs onda niyə insanlar əsrlər boyu onları real varlıq sayıb? Mümkün izahların biri budur ki, bir zamanlar yer üzündə həqiqətən nəhəng yırtıcı, vəhşi məxluqlar yaşayıb. Onların ən dəhşətliləri dinosavrlar ailəsinə aid idi. Lakin bu məxluqlar yer üzündə insan yarananaqədər məhv olmuşdu. Amma ola bilər ki, mağara adamlarının vaxtında Yer kürəsində müxtəlif nəhəng sürünənlər hələ də qalırdı və nağıllardakı əjdahaların həyatdakı real prototipi elə onlar olub.

Dinosavrlar niyə məhv oldu?

Təxminən 180 milyon il qabaq bizim planetimizdə sürünənlər, yaxud başqa sözlə desək, reptiliyalar hakimi-mütləq idi. Onların sayı o qədər çox idi və o qədər güclü idilər ki, həmin dövr "kələzlər dövrü" adıyla tanınır. Alimlər isə o dövrə mezozoy dövrü deyirlər. Reptiliyalardan ən böyüyü dinosavrlar idi. Onların bəzi növləri yer üzündə nə zamansa yaşayan canlıların ən nəhəngi sayılır. Lakin nəhayətsiz güclərinə baxmayaraq, təxminən 60 milyon il qabaq dinosavrlar məhv oldu, çünki kəskin şəkildə dəyişən həyat şəraiti onların mövcudiyətinə son qoydu.

İlk dinosavrlar yəqin qazdan böyük deyildi və yeriyərkən elə qaz kimi iki ayaq üstə gəzirdilər. Amma zaman keçdikcə onlar böyüyür, ağırlaşdırlar və nəhayət, elə bir gün gəlib çatdı ki, artıq ayaqları onların quruda yaşamasını təmin edə bilmirdi. Odur ki, dinosavrlar vaxtlarının çox hissəsini çaylarda, bataqlıqlarda keçirməyə başladılar.

Hər suala

Dinosavrların görünüşünün necə olduğunu hardan bilirik?

Su onların nəhəng bədənlərini saxlayarkən ağırlığın əsas hissəsini öz üzərinə götürürdü.

Kələzlərdən ən irisi brontozavr idi. Bu canlıların boyu 20-25 metrə, çəkisi 38 tona çatırdı. Lakin kələzlərin çox hissəsi yenə də quruda qalmışdı.

Məsələn, uzunluğu 14 metr, hündürlüyü 8 metr olan tiranozavrın ağır və güclü quyruğu, nəhəng, dəhşətli ağzı vardı. Çox güman ki, tiranozavr planetimizin bütün tarixi ərzində ən yırtıcı canlı olub. Bəzi dinosavrlar uçmaq, digərləri üzmək öyrənir. Lakin onların heç birinin beyni kifayət qədər böyümədi. Bəlkə də elə buna görə dinosavrlar yer üzündən silinib getdilər, çünki onların ağı yeni şəraitə uyğunlaşmaq üçün bəs etməzdi.

Alimlərin çoxu bu fikirdədir ki, məhz iqlimin global dəyişikliyi nəhəng kələzlərin məhvə səbəb olub. Bataqlıqlar təcridə quruyurdu, dinosavrlar isə daim quruda yaşamağa uyğunlaşa bilmirdilər. Üstəlik, yenidən əmələ gələn dağ silsilələri onların yolunu kəsir, yem tapmaq üçün daha uzaqlara getmələrinə mane olurdu. Bundan başqa iqlimin dəyişməsi bitki örtüyünü də dəyişirdi və dinosavrların əksəriyyəti bitki mənşəli qida ilə keçindiyindən, sadəcə acından ölürdü!

Daşlaşmış qalıqların ən nadiri dinosavr yumurtasıdır. Beləliklə, görürsünüz ki, bizim əlimizdə qədim dövrlərin dəhşətli canlılarının ölçüləri və xarici görünüşü, onların həyat tərzi və davranışı haqda fikir yürütmək üçün üsullar var. Biz artıq bilirik ki, 20 metrlik brontozavr bataqlıqda yaşayır və yalnız bitkilərlə qidalanırmış. Onu da bilirik ki, iti dişləri və güclü caynaqları olan başqa dinosavr – allozavr, brontozavrları və başqa otyeyən dinosavrları yeyirmiş. Alimlər bunu brontozavrın qırıq-qırıq olmuş sümükləri arasında allozavrın sınımış dişini tapanda biliblər!

Bitki və heyvanlar səhrada necə yaşaya bilər?

Səhraların çox növü var. Onların bəzilərində ilboyu dözülməz istilər olur və bu istinin təsirinə dən hətta qumlar da qovrulur.

Qobi səhrasına bənzəyənlərdə isə qaynar yayın yerinə çox soyuq qış gəlir. Lakin istənilən səhrada yalnız müəyyən canlı orqanizmlər yaşaya bilər. Çünki yalnız onlar həmin səhranın şəraitinə uyğunlaşıb. Məsələn, Meksika səhralarının hamıya yaxşı tanış olan "sakinlərinin" – kaktusların yarpaq əvəzinə qalın, ətli gövdələri və tikanları olur. Ümumiyyətlə, səhralarda yaşayan kolların yarpaqları ya çox xırda olur, ya da heç olmur. Yarpaq sahəsinin kiçikliyi bitkidən buxarlanan mayenin miqdarını azaldır.

Bir çox səhra bitkilərində tikanlar, iynələr var. Bitki onu yemək istəyən heyvanlardan bu yolla qorunur. Quraqlıq zamanı, yaxud soyuq mövsümlərdə bitki, bir qayda olaraq "dinclik dövrünü" yaşayır, ya da belə mövsümlərə dözümlü olan toxum yetişdirir. Böyümə zamanı çatanda toxumlar cücərir, onlardan yeni bitkilər əmələ gəlir, çiçəkləmə dövrü sürətlə keçir və bitki yeni toxum məhsulu verir. Bir neçə həftədən, yaxud aydan sonra bitki yenə dinclik dövrünə qədəm qoyur.

Səhralarda yaşayan bütün heyvan və bitkilər üçün əsas şərt uzun müddət susuz keçinə bilmək, yaxud bir-birindən kifayət qədər uzaqda yerləşən su mənbələrinə çatmaqdır.

Səhrada həyat üçün uyğunlaşmış heyvanlara ən gözəl nümunə dəvələrdir.

Onların pəncələrində - közərmiş qumsallıqlarda rahat gəzmək üçün xüsusi balıscıqları olur, mədəsi kifayət qədər su ehtiyatı yaratmağa imkan verir. Dəvə uzun səyahət zamanı sərf edəcəyi enerjini belindəki hörkücündə yığılmış piydan alır. Onun qum tufanları zamanı dənəciklərin ağ ciyərlərə düşməsinə imkan verməyən burun pərələri var.

Səhranın bir çox balaca sakinləri isə, ümumiyyətlə, su içmir. Onlar suyu bitkilərin şirəsindən və yarpaqlar, daşlar üzərində toplanan şehdən alırlar.

Kentavrlar kimdir, yaxud nədir?

Təsvür edin ki, siz keçmişdə yaşayırsınız və hələ bircə dənə də at görməmişsiniz. Birdən görürsünüz ki, atın belinə sanki yapışmış bir süvari yarğanların, çəpərlərin üzərindən asanlıqla sıçrayır, sizdən sürətlə, dördnala uzaqlaşır. Çox güman, ağılnıza gələcək ki, atla süvarinin ikisi bir mahlıqdır! İlk dəfə süvari ispan konkistadorlarını gören hindular da belə fikirləşirdi.

bir cavab

Qədim zamanlarda Yunanistanın Fessaliya dağlarında at belində vəhşi öküz ovlayan adamlar yaşayırdı. Onlar elə gözəl çaparlar idi ki, ətraf əyalətlərin sakinləri qonşularını qərribə məxlüqlər - yarıat-yarıadam sayırdılar. Kentavrlar barədə mif də elə burdan yandı. Kentavrlar qədim yunan mifologiyasında Fessaliya və Arkadiya dağlarında yaşayan "insan-at"lardır. Onlar azad, vəhşi həyat yaşayırdılar. Elə buna görə də dahi yunan şairi Homer onları "vəhşi heyvan" adlandırır. Yunan miflərinin personajlarının başına daim qərribə macərələr gəlirdi və kentavrlar bu baxımdan heç də istisna deyildi.

Əfsanələrdən biri çar Piri-foydan söz açır. Çar, Deydamiya adlı bir qızla toy edir. Toyun ortasında sərxoş Evritions gəlini oğurlamaq istəyir. Nəticədə çarın döyüşçüləri ilə kentavrlar arasında dava başlanır. Bu döyüşdə kentavrlar məğlub olurlar. Qeyd etmək lazımdır ki, qədim yunan miflərində kentavrlar özlərini çox vaxt elə bu cür aparırdılar. Daha sonralar heykəllərdə və təsvirlərdə kentavrları şərab allahı Dionisin arabasına qoşulu vəziyyətdə, yaxud məhəbbət allahı Erosun altında təsvir edirdilər.

Təkbuynuz kimdir?

Qədim zamanlarda uzaq elərə səyahət çox uzun sürür, təhlükəli olurdu. Buna cəsarəti çatanlar və evlərinə sağ-salamat dönənlər uzaq ölkələrdə gördükləri qərribə şeylər, başlarına gələn maraqlı hadisələr haqda danışdılar. Çox vaxt söhbət dəhşətli mifik heyvanlardan gedirdi. Bu hekayətlər ağızdan-ağıza yayılaraq bir az da maraqlı, bir az da cəlbədicilərdi. Dənizçilər uzunluğu 60, qalınlığı 6 metr olan, parlaq mavigözlü, adamyeyən dəniz ilanlarından; dənizlərdə yaşayan, yolunu azmış dənizçiləri səsləyərək dİbsiz girdablara çəkən, uzun, yaşıl saçlı, parlaq pullarla örtülü quyruğu olan su pərilərindən söhbət açırdılar.

Səyyahların bəziləri israr edirdi ki, olduqları uzaq ölkələrdə çox qərribə bir məxlüqə - təkbuynuz rast gəliblər. Bu heyvanın başı və bədəni at imiş, üzündəki saqqal keçiyə saqqalına, quyruğu şir quyruğuna bənzəyirmiş!

Heyvanlar niyə duzu xoşlayır?

Duzlu yeməyə həm insanlar, həm də heyvanlarda meyil canlı təbiətin ən maraqlı sirlərindən biridir. Biz bilirik ki, minillər ərzində insan duzu yüksək qiymətləndirib və ondan, yemək hazırlayarkən daim istifadə edib. Qədim Meksikada duz o qədər vacib ərzaq sayılırdı ki, hər il duz allahına bir gözəl qızı qurban verirdilər.

Bu gün elm aləminə duz barədə maraqlı faktlar bəllidir. Məsələn, həbsxanada olan məhbusa uzun müddət tam duzsuz yemək verəndə onda hətta ağıl pozğunluğu da müşahidə olunur. Orqanizminizdə dövr edən maye əslində duz məhluludur. Bizim bədənimiz özündəki suyu müxtəlif yollarla çıxardığından, onunla bir yerdə orqanizm duzunu da itirir və bu itkinin yeri mütləq dolmalıdır. Yer üzündə duz ehtiyatlarının çox böyük miqdarı okean suyunun tərkibindədir, quruda duz nisbətən azdır.

Bitkilərdə çox az miqdarda duz olur, torpaqdan isə onu yağış suları yuyub çaya, ordan da dənizlərə, okeanlara aparır. İndi quruda yaşayan heyvanlar da bir zamanlar dəniz məxlüqlərindən törəyib. Onların bədənlərindəki şirə öz tərkibinə görə elə əcdadlarının bədənlərindəki şirə kimidir və dəniz suyuna bənzəyir! Bitkilərin və torpağın onlara kifayət qədər duz verə bilməməsinə görə quruda yaşayan bütün canlılar istənilən duzlu qidaları həvəslə yeyirlər. Yalnız ətyeyən heyvanlar, yəni başqa heyvanların ətiylə dolananlar duzlu yeməyə o qədər də meyil etmirlər: onlar orqanizmlərinə lazım olan duzu öz qurbanlarının ətidən alırlar. Əksinə, ətyeyən heyvanların böyük əksəriyyəti duzu çox sevirlər.

Heyvanlar saymağı bacarırmı?

Ola bilər ki, siz sirk tamaşalarında sadə riyazi hesablamaları apara bilən heyvanları - suiti, ayı, it, pişikləri görmüsünüz. Adama elə gəlir ki, bu heyvanlar əməlli-başlı sayı bilirlər. Amma əslində qəti belə deyil. Sadəcə olaraq bu itlər, pişiklər öz təlimçilərindən "işarə" alırlar. "Beş çıx iki neçə eləyər?" sualına üç dəfə hürən it təlimçisindən tamaşaçıların hiss etmədiyi işarəni alan kimi səsinə kəsir. Təbii ki, heyvanlar ətrafdakıların az-çoxluğunu fərqləndirə bilməz. Amma onların çoxu içində beş tikə və altı tikə yemək olan

iki zənbildən ikincisini, yəni daha çox yemək olanını seçir.

Elə eyni sözü rəqəmlər barədə təsvürü olmayan körpə uşaqlar haqda da söyləmək olar. Lakin azla çoxu fərqləndirməklə saymağı bacarmaq eyni şey deyil. Amma alimlər belə güman edir ki, bəzi heyvanlar və quşlar bu bacarığa həqiqətən malikdirlər. Bu mülahizənin isbatı üçün keçirilən təcrübələrin birində göyərçinə yemək üçün hər dəfə bir buğda verirdilər. Özü də hər dəfə altı dənə əla buğdadan sonra, ona xarab, yemək mümkün olmayan yeddincisini verirdilər.

Özü də hər dəfə altı dənə əla buğdadan sonra, ona xarab, yemək mümkün olmayan yeddincisini verirdilər.

Bir müddətdən sonra göyərçin altıya kimi saymaq öyrəndi və yeddinci buğda dənəsini verəndə artıq imtina edir və heç dadına da baxmırdı!

Başqa bir təcrübədə şimpanzeyə yerdən bir, iki, üç, dörd, beş saman çöpü götürüb adama verməyi öyrətdilər. Özü də təlimçi neçə dənəsini istəyirdisə, meymun da o qədər saman çöpü verirdi. Amma saman çöplərinin sayı bəşdən çox olanda, şimpanze dolaşmaq salıb çəşməyə başlayırdı.

Heyvanlar niyə danışa bilmir?

Heyvanların "insan kimi" danışa bilməməsinin, yəni fikirlərini sözlərin köməyiylə ifadə etməməsinin əsaslı bir səbəbi var. Heyvanların şüurlu hərəkətlərinin çoxu onlara irsən keçən davranışlardır. Bu, adi, onlar üçün normal sayılan şəraitdə belə olur. Lakin tamam başqa vəziyyətlərə düşəndə heyvanlar bir qayda olaraq, nə edəcəklərini bilmirlər. Bu halda əgər yeni vəziyyət heç olmasa, bir müddət davam edirsə, heyvanlar təcrübə və səhv addımlar yoluyla özlərini aparmağı öyrənməyə çalışırlar. Nə bu, nə o biri "davranış" üsulu onların danışmasına səbəb ola bilməz, çünki bu bacarıq sözlərdən real ideyanı, yaxud əşyanı əks etdirən rəmzlər kimi istifadə etməkdən ibarətdir.

Məsələn, "ev" sözü bizim qohumlarımızla bir yerdə yaşadığımız, yatıb-durduğumuz, yemək yediyimiz yerdir. Lakin heyvanlar rəmzlərdən insan kimi istifadə edə, onlardan müxtəlif kombinasiyalara qura bilmir. Bunun səbəbi onların baş beyininin kifayət qədər inkişaf etməməsidir. Körpə uşağın "ana" sözünü deməyi necə öyrəndiyinə göz qoysanız, danışmağın nə qədər çətin bir iş olduğunu görəcəksiniz. Əvvəlcə körpə hər yeni görüşdə anasını tanımağı öyrənir. Bu vərdiş möhkəmləndəndən sonra ana, barmağı ilə özünə işarə edərək "ana" sözünü tez-tez təkrar edir.

Körpə bu səslər toplusunu hər dəfə eşitdikcə, onu yadda saxlayır. Sonralar o, anasının gəlişi ilə "ana" sözü arasında əlaqəni anlayır və bu sözün nə demək olduğunu başa düşür. Onda ana bu sözü necə tələffüz etmək lazım olduğunu göstərir. O, anasının hərəkətlərini təkrar etməyə başlayır və axırda həmin sözü deməyi öyrənir. Körpə "ana" deməyə o qədər cəhd göstərir ki, onun səs telləri və üzünün əzələləri buna uyğun şəkildə hərəkət etsin. Nəhayət, sonuncu hazırlıq mərhələsi başa çatanda, çoxdan intizarında olduqları gün yetişir. Və budur, körpə anasını gören kimi onu tanıyır, sözü xatırlayır və sözlə əlaqəli bütün əzələlərinin buna uyğun şəkildə işləməsinə təmin edərək deyir: "Ana!"

Aydın

N 07(66) 18.03.2016

Fellininin sevimli aktyoru dünyasını dəyişdi

Yesenin oğlu ABŞ-da vəfat edib

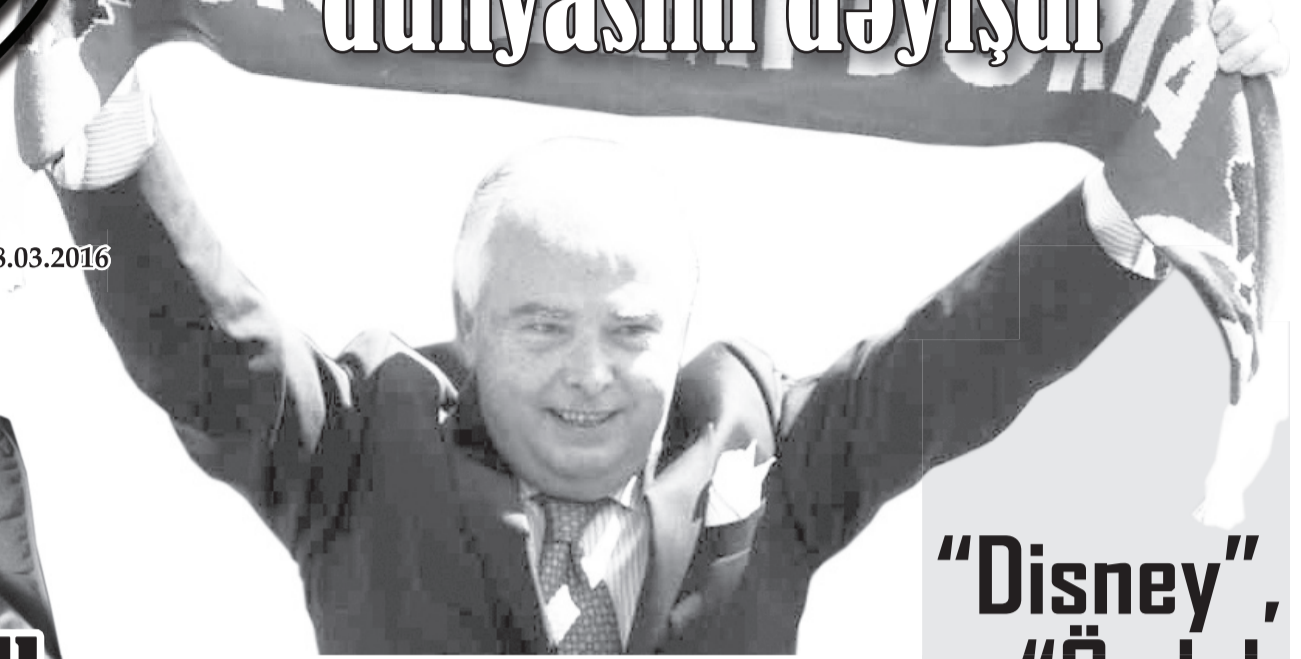
Böyük rus şairi Sergey Yesenin oğlu, dissident, şair, filosof, riyaziyyatçı Aleksandr Yesenin-Volpin 91 yaşında ABŞ-da dünyasını dəyişib.

A. Yesenin-Volpin 12 may, 1924-cü ildə Leninqradda (indiki Sankt-Peterburq) anadan olub. Onun anası şair və tərcüməçi Nadejda Volpinadır. 1933-cü ildə anası ilə Moskvağa gələn Aleksandr, MDU-nun mexanika-riyaziyyat fakültəsini bitirib. Universiteti bitirdikdən sonra Çernovtşi şəhərində işləməyə başlayıb.

1949-cu ildə Yesenin-Volpin antisovet şeirlərinə görə ilk dəfə ruhi-əsəb xəstəxanasına yerləşdirilib. Sonra onu Kalininqrada göndərilib. 1953-cü ildə bəraət alan Yesenin-Volpin bir neçə il sonra yenidən ruhi-əsəb xəstəxanasına düşüb.

1965-ci ildə o, "aşkarlıq mitinqi"nin təşkilatçısı olub.

1968-ci ildə yenidən ruhi-əsəb xəstəxanasına düşən Yesenin-Volpin xəstəxanadan çıxdıqdan sonra ABŞ-a mühacirət edib. 1989-cu ildən etibarən o, tez-tez Rusiyaya gəlirdi.

Əfsanəvi rejissor Federiko Fellininin çəkdiyi 100-dən çox filmə rol almış aktyor Rikardo Qarrone 90 yaşında vəfat edib. Aktyor Milandakı xəstəxanaların birində dünyasını dəyişib.

Qarrone 60 illik fəaliyyəti müddətində 200-dən çox filmə çəkilib. O, Federiko Fellinidən başqa Mario Monicelli, Luici Dzampa, Ettore Skola, Damiano Damiani və Nanni Loy kimi rejissorlarla çalışıb.

Qarrone daha çox "Şirin həyat", "Dələduzluq", "Həkim və türkə-çarəçi", "Venetsiya, Ay və sən", "Gözəl, lakin kasıb" kimi filmlərdə yaratdığı obrazlarla tanınub. Aktyor, həmçinin "Ailə həkimi" tele-serialında da çəkilib.

"Kids' Choice Awards 2016" qaliblərinin siyahısı

Los-Ancelesdə məşhur "Kids' Choice Awards 2016" mükafatının təqdimat mərasimi keçirilib. Qaliblərin siyahısını təqdim edirik:

- Ən çox sevilən film: "Ulduz savaşı", "Gücün oyanışı";
- Ən sevimli aktrisa: Cennifer Lourens - "Ac oyunlar" və "Adamı ələ salan zığ-zığ quşu" filminin II hissəsində oynadığı rola görə;
- Ən sevimli aktyor: Uil Ferrel - "Salam, ata", "Yeni il" filmlərinə görə;
- Ən çox sevilən animasiya filmi: "Bədheybətlər tətildə - 2";
- Ən çox sevilən teleserial: "Qorxunc ailə";
- Ən çox sevilən TV aktyoru: Cim Parsons - "Böyük partlayışın nəzəriyyəsi";
- Ən çox sevilən TV aktrisası: Sofiya Verqara - "Amerika ailəsi" filmindəki roluna görə;
- Ən çox sevilən ailə telesousu: "Mappetlər";
- Ən çox sevilən istedadları seçən telesou: "Səs";
- Ən çox sevilən kulinariya şousu: "Şimiyatçılar kralı";
- Ən çox sevilən cizgi filmi: "Süngər Bobun";
- Ən çox sevilən səs: Emi Poler - "Tapmaca";

KIDS CHOICE AWARDS 2016

"Disney", "Ördək nağılı" cizgi filmi serialını yenidən çəkəcək

○ "Disney" kinoşirkətinin "Twitter"dəki rəsmi fan-klubu "Ördək nağılı" çox-seriyalı cizgi filmi yenidən çəkilməyi haqqında xəbər paylaşmış. Lakin kinoşirkət bütün məlumatları məxfi saxladığından, layihənin təfərrüatları barədə hələ dəqiq məlumat yoxdur. Ancaq mətbuata sızan məlumatlara görə, şirkət cizgi filmi yenidən çəkmək fikrindədir.

Cizgi filmi baş qəhrəmanları yenə də baba Skruç Makdak, onun qardaşı oğlanları Dilli, Vili, Billi və əlbəttə ki, Donald Dak, eləcə də onun sadıq dostu Ponoçkadır. Multiserialda təyyarəçi Ziqzaq Makkryak və onun yaramaz qardaşı Qlomqold da yer alacaq.

Serialın ekranlara nə vaxt çıxacağı dəqiq bilinmir. Lakin sosial şəbəkədəki fan-klub iştirakçıları güman edirlər ki, çoxseriyalı film 2017-ci ildə tamaşaçıların ixtiyarına verəcək.

Hazırladı: NARINGÜL

Oxucuların nəzərinə

Tərcümə Mərkəzinin nəşr etdiyi (Xuan Rulfo - "Pedro Paramo", Matilda Urrutia - "Pablo Nerudayla yaşanan ömür", "Latın Amerikasına romanı", "Xilas yolunun yolçuları", "Bəşəri poeziya", Ernest Heminqvey - "Qadinsız kişilər", Akutaqava Rünoske - "Tanrıların istehzası", Jasmına Mixayloviç - "Xəzər dənizinin sahillərində", "Serbcə-Azərbaycanca lüğət", "Sözün Aydını", Oljas Süleymenov - "Az-Ya", "Candles (101 verses)" (şeir antologiyası), "Çexovdan Markesə qədər", "Modianonun seçilmiş əsərləri", "Boliviya gündəliyi", "Bizim həyatımız - bir şəh damlası") kitabları şəhərin aşağıdakı kitab mağazalarından əldə edə bilərsiniz.

- Akadem. Kitab mağazası
- Kitab klubu mağazası
- Akademiya Kitab Mərkəzi
- Kitabevim.Az mağazası
- (28 may metrosu ətrafındakı kitab mağazaları)

